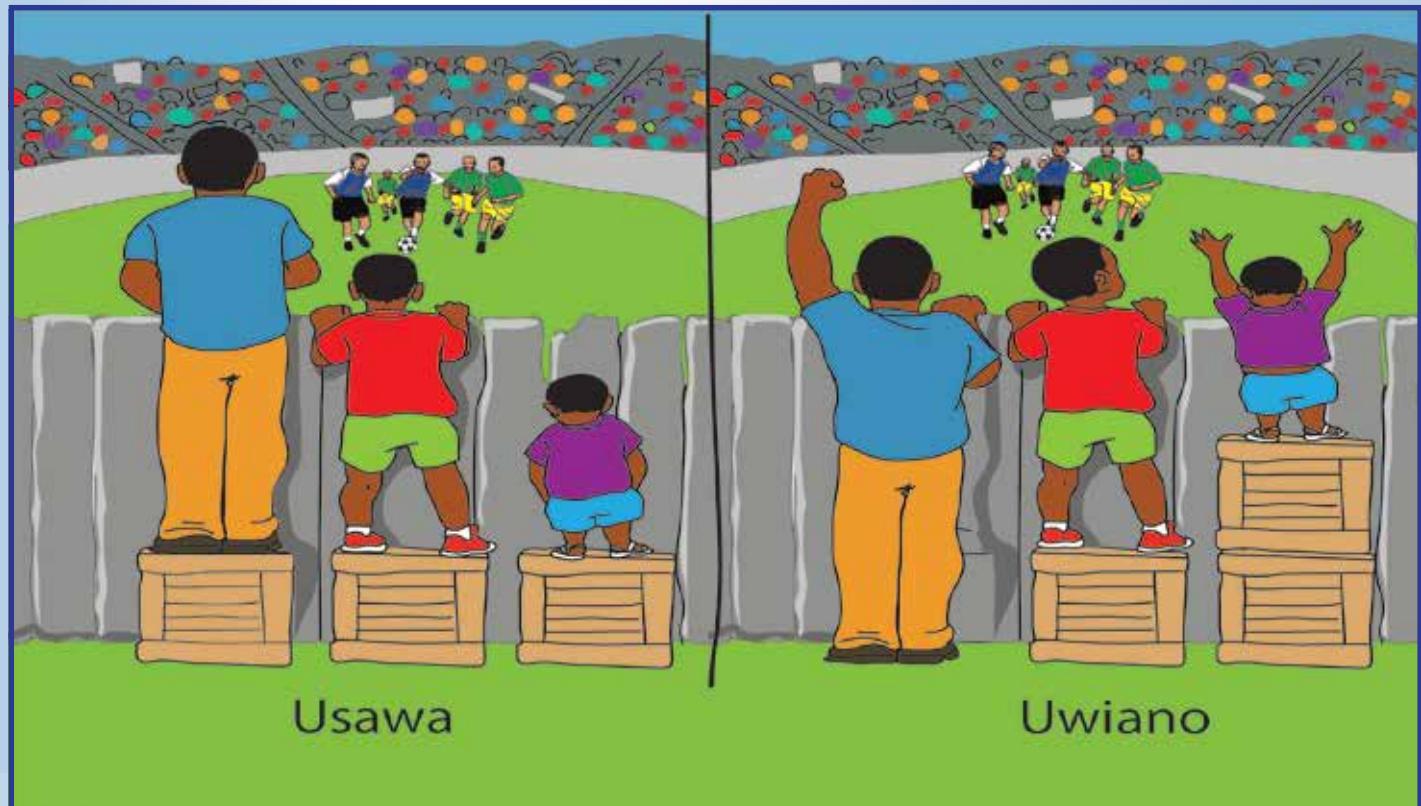

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
**WIZARA YA MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WANAWAKE NA
MAKUNDI MAALUM**

MWONGOZO WA MAFUNZO YA UWIANO WA KIJINSIA NA UJUMUISHAJI JAMII KATIKA HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

YALIYOMO

VIFUPISHO VYA MANENO.....	3
DIBAJ.....	4
SHUKRANI.....	4
UTANGULIZI	6
Muhtasari wa mafunzo na Maudhui.....	7
Mada 1 : Kipindi cha Kwanza:	10
Dhana ya Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii (UKUJA).....	10
Mada 1: Kipindi cha Pili : Ujumuishaji Jamii Kama Mkakati.....	15
Mada 1: Kipindi cha Tatu: Ujumuishi wa UKUJA katika Sera na Sheria.....	17
Mada 1: Kipindi cha Nne: Uingizaji wa UKUJA katika huduma za Ustawi wa Jamii.....	19
Mada 1: Kipindi cha Tano: Utangulizi wa Orodha Hakiki ya ujumuishi wa UKUJA.....	21
Mada 1: Kipindi cha Sita: Utangulizi wa Orodha Hakiki ya Uingizaji wa UKUJA.....	23
Mada 2: Kipindi cha Kwanza: Ukatili wa Kijinsia (GBV) Ukatili dhidi ya Watoto (VAC)	24
Mada 3: Kipindi cha Kwanza: Utangulizi wa Mbinu ya THUBUTU (iDARE).....	31
Sura ya 3 : Kipindi cha Pili : Utangulizi wa Jarida la THUBUTU	36
Mada 4. : Kipindi cha Kwanza: Uingizaji UKUJA katika Ngazi ya Jamii.....	43
Mada 4: Kipindi cha Pili: Ufuatilija wa Shughuli za UKUJA Ngazi ya Jamii	47
Kiambatisho 1: Vigezo vya Watoto Walio Katika Mazingira Hatarishi (WWKMH)	49
Kiambatisho 2: Igizo Dhima – Ujumuishaji Jamii.....	50
Kiambatisho 3: Orodha Hakiki ya Ujumuishi wa UKUJA katika Sera na Miongozo	52
Kiambatisho 4: Orodha Hakiki ya Kuingiza UKUJA katika shughuli na huduma.....	62
Kiambatisho 5: Jarida la THUBUTU.....	71
Kiambatisho 6: Majina – Waliochangia Maandalizi ya Mwongozo.....	75
Kiambatisho 7: Orodha Rejea.....	77

VIFUPISHO VYA MANENO

AZAKI	Asasi za Kiraia
CBOs	Asasi za Kijamii
ESA	Mashariki na Kusini mwa Afrika
GBV	Ukatili wa Kijinsia
MPJW	Madawati ya Polisi ya Jinsia na Watoto
MTAKUWA	Mpango Kazi wa Taifa wa kutokomeza ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto
NMSF	Mkakati wa Kitaifa wa Sekta Mbalimbali
NCPA	Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Gharama Nafuu kwa Watoto Walio katika Mazingira Magumu
NBS	Ofisi ya Taifa ya Takwimu
NGO	Mashirika Yasiyo ya Kiserikali
SHIVYAWATA	Shirikisho la Vyama vya Watu Wenye Ulemavu Tanzania
TACAIDS	Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania
TAMISEMI	Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
TDHS	Utafiti wa Afya ya Uzazi na Mtoto na Viashiria vya Maralia Tanzania
UKIMWI	Upungufu wa Kinga Mwilini
UKUJA	Uwiano wa Kijinsia na Ujumushaji Jamii
VAC	Ukatili dhidi ya Watoto
VVU	Virusi Vya UKIMWI
WWKH	Watoto Wanaoishi katika Mazingira Hatarishi
WMJJWM	Wizara ya Maendeleo ya Jamii Jinsia na Makundi Maalum

DIBAJI

Wizara ya Maendeleo ya Jamii Jinsia na Makundi Maalum inaendelea kuboresha utoaji wa huduma za ustawi wa jamii nchini kwa lengo la kuzingatia Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji wa Jamii (UKUJA), ili kuyafikia makundi yote ya watu wanaoishi katika mazingira hatarishi. Makundi hayo ni, watoto, wanawake, wazee, watu wanaoishi na ulemavu, watumiaji dawa za kulevyta na watu wanaoishi na magonjwa sugu. Iwapo mahitaji ya makundi haya hayatimizwi, inaweza kusababisha matatizo katika jamii.

Tanzania imeridhia na kusaini mikataba mbalimbali ya Kitaifa, Kikanda na Kimataifa. Mikataba hii imesisitiza kulinda na kuhamasisha haki, na ustawi wa watoto, wazee na watu wenyewe ulemavu, ikiwemo haki za kuishi, kulindwa, kushiriki, kujiedeleza na kutobaguliwa. Baadhi ya mikataba hii ni Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Haki za Mtoto (UNCRC) wa mwaka 1989, Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) ifikapo 2030, Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Kutokomeza Aina Zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake (CEDAW), Sera ya Taifa ya Wenye Ulemavu na Sera ya Taifa ya Wazee, Sheria ya Mtoto ya Mwaka 2009, Dira ya Maendeleo ya Tanzania 2025, Mpango wa Taifa wa Kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (MTAKUWA 2017/18-2021/22).

Tafiti zinaonyesha kuwa, Sera na Sheria zina athari tofauti na za kipekee kwa makundi tofauti ya watu. Hata hivyo, kuna upungufu wa mikakati inayozingatia Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii. Mapungufu haya, husababisha kukosekana kwa huduma zenyet kuleta matokeo yenyewe usawa kwa makundi ya watu wanaoishi katika mazingira hatarishi kama vile watoto, watu wenyewe ulemavu, wanawake, vijana barehe wasichana na wavulana, wazee pamoja na watu wanaoishi na magonjwa sugu ikiwemo Virusi Vya UKIMWI.

Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalumu, Ofisi ya Rais- Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa, kwa kushirikiana na mradi wa ACHIEVE umetengeneza mwongozo wa mafunzo ya UKUJA kwa ajili ya watoa huduma za ustawi na maendeleo ya jamii nchini. Mwongozo huu unakusudia kukuza na kuhimiza uwiano na kuimarisha uhalali na uwajibibaki kwa kushughulikia tofauti zilizopo na changamoto za makundi yaliyo katika mazingira hatarishi katika Sera, Sheria, Programu na utoaji wa huduma kuhakikisha matokeo sawa na kukuza ujumuishaji wa raia wote.

Mwongozo wa mafunzo ya UKUJA umetayarishwa kwa kushirikiana na wadau mbalimbali, watalamu kutoka Ofisi ya Rais – Tawala za Miko ana Serikali za Mitaa (OR-TAMISEMI), Wizara za Kisekta na wadau wengine. Hao, Walifanya mikutano mbalimbali ambapo waliwasilisha mada kwenye Wizara zinazohusika na hatimaye kwa wadau wote muhimu kutoa na kukusanya maoni na mapendekezo yao. Kwa hiyo mwongozo wa mafunzo ya UKUJA umekusudiwa kuwa mionganoni mwa zana za kutolea elimu na ujuzi unaofaa katika utekelezaji wa kazi za huduma za ustawi wa jamii nchini.

Serikali ya Tanzania inahimiza ushirikiano thabiti na uratibu wenyewe ufanisi mionganoni mwa wadau wote wanaosaidia makundi yaliyo katika mazingira hatarishi kuwezesha uingizaji na ujumuishi wa UKUJA katika ngazi zote za taasisi ili kupata matokeo yenyewe uwiano na usawa.

Dkt. Zainab A. S. Chaula
KATIBU MKUU

SHUKRANI

Kitabu hiki cha mshiriki kinakusudiwa kutumika kutoa maarifa na ujuzi sahihi katika kujumuisha na kuingiza Uwiano wa Kinsia na Ushirikishwaji wa Jamii katika huduma za ustawi wa jamii ngazi zote nchini.

Kwa namna ya pekee shukrani ziwaendee Shirika la Pact Tanzania kupitia mradi wake wa ACHIEVE unaofadhiliwa na Mfuko wa Dharura wa Rais wa Marekani wa Kupambana na UKIMWI (PEPFAR) kupitia Shirika la Marekani la Maendeleo ya Kimataifa (USAID) kwa kuwezesha kuandaa mwongozo huu. Wizara inapenda kutoa shukrani maalum kwa uongozi na usimamizi wa Levina Kikoyo – Mkurugenzi Mkazi wa Pact Tanzania na Mkurugenzi wa Mradi wa ACHIEVE, Dkt. Asheri Barankena - Naibu Mkurugenzi wa Mradi wa ACHIEVE, na Flora Nyagawa - Mkurugenzi wa Ufundis katika Kuimarisha Mifumo. Aidha, Shukrani ziwaendee watalamu washauri wa Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii kutoka Shirika la WI-HER, LCC wakiwakilishwa na Dkt. Stella Mwita Kasindi na Beatrice Sendegeya kwa utaalamu wa kiufundi na ushauri wakati wa kutengeneza mwongozo huu.

Wizara inapenda kutoa shukrani maalum kwa Ofisi ya Waziri Mkuu, Wizara ya Katiba na Sheria, Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi, Mkurugenzi wa Mashtaka, Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA), Wizara ya Elimu, Sayansi na Technologia, Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania (TACAIDS), Shirikisho la Vyama vya Watu Wenye Ulemaovu Tanzania (SHIVYAWATA), Baraza la Taifa la Wazee pamoja na AZAKI nyinginezo kwa ushiriki wao katika kuandaa Mwongozo huu. Mwongozo huu umekamilika pia kwa juhudii kubwa zilizofanywa na watalamu kutoka Mamlaka ya Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa.

Pia, tunapenda kutoa Shukrani kwa Kamishna wa Ustawi Jamii Dkt. Nandera E Mhando, Baraka Makona, Kamishna Msaidizi - Huduma za Watoto na Ustawi wa Jamii kwa kusimamia uandaaji wa Mwongozo huu, Anna Mgelwa, Hadija Kisa na Averino Chaula – Maafisa Ustawi wa Jamii Idara ya Ustawi wa Jamii, Dkt. Neema Obwana, Afisa Maendeleo ya Jamii - Idara ya Jinsia; Denis Moses, Afisa Maendeleo ya Jamii – Idara ya Maendeleo ya Mtoto; na maafisa wengine kutoka Idara ya Ustawi wa Jamii. Shukrani za dhati ziwaendee Subisyta Kabuje Afisa Ustawi wa Jamii Mwandamizi, Neema Kweka Afisa Ustawi wa Jamii kutoka Ofisi ya Rais - Tamisemi Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (TAMISEMI) kwa ushirikiano katika kuchangia kuaandaa mwongozo huu.

Aidha kwa kuwa si rahisi kutaja kila mmoja kwa jina, Wizara inapenda kuwashukuru wadau wote ambaeo wamechangia kwa namna mbalimbali kuandaa mwongozo huu.

Dkt. Nandera E. Mhando

KAMISHNA WA USTAWI WA JAMII

UTANGULIZI

Lengo la Kitabu cha Mshiriki

Lengo kuu la kitabu cha mshiriki ni kuwawezesha watoa huduma za ustawi wa jamii, washauri na wasimamizi wa UKUJA kutekeleza kwa ufanisi na kusanifisha utoaji wa huduma za kijamii. Mwongozo huu utatumika kujielekeza wakati na baada ya mafunzo kama nyenzo ya kumbukumbu.

Mantiki Sababu za Nyenzo ya Mafunzo ya UKUJA Nchini Tanzania

Kuna wastani wa watoto milioni 6.2 walio chini ya umri wa miaka 18 wanaoishi katika mazingira hatarishi nchini Tanzania. Sababu za kuwepo kwa watu wanaoishi katika mazingira hatarishi ni umaskini uliokithiri, mila na desturi zenye madhara katika jamii, na kuongezeka kwa ukatili wa kijinsia, kwani watoto wengi ambaeo wameathiriwa na ukatili wa nyumbani huishia kuishi katika mazingira hatarishi. Sababu nyingine ni pamoja na kupoteza wazazi kutokana na vifo vya VVU/UKIMWI, vifo vya uzazi, unyanyasaji wa watoto, kutengana kwa familia na ndoa za utotonii, shinikizo la rika, biashara haaramu ya usafirishaji watoto, kutelekezwa na kuachwa na kuishi nje ya malezi ya familia (UNICEF, 2019).

Tanzania imeridhia na kusaini mikataba mbalimbali ya kitaifa, kikanda na kimataifa. Mikataba hii imesisitiza kulinda na kuhamasisha haki, na ustawi wa watoto, wazee na watu wenye ulemavu, ikiwemo haki za kuishi, kulindwa, kushiriki, kujiendeleza na kutobaguliwa. Baadhi ya mikataba hii ni Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Haki za Mtoto (UNCRC) wa mwaka 1989, Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) ifikapo 2030, Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Kutokomeza Aina Zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake(1981), Sera ya Taifa ya Wenye Ulemavu na Sera ya Taifa ya Wazee, Sheria ya Mtoto ya Mwaka 2009, Dira ya Maendeleo ya Tanzania 2025, Mpango wa Taifa wa Kutokomeza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (MTAKUWA 2017/18-2021/22).

Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wanawake na Makundi Maalum imekuwa ikishughulikia huduma za ustawi wa jamii nchini ili kuwafikia watu wote hususani wanaoishi katika mazingira hatarishi. Wizara iliandaa Mpango Kazi wa Kitaifa wa Kutokomeza Ukatili Dhidi ya Wanawake na Watoto (2017/2018 – 2021/2022) pamoja na Mkakati wa Kitaifa wa Mawasiliano na Uhamasishaji wa Kutokomeza Ukatili Dhidi ya Wanawake na Watoto. Mpango huo uliandaliwa ili kukabiliana na ukatili dhidi ya wanawake na watoto pamoja na mtoto wa kike na ulitarajiwa kuchangia katika kufanikisha Mkataba wa Kutokomeza aina zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake (CEDAW) wa mwaka 1979.

Wizara ya Afya ilitengeneza miongozo ya ushauri ili kukabiliana na ukatili wa kijinsia (2017) na unyanyasaji dhidi ya watoto manusura (2012). Madawati ya jinsia yalianzishwa katika kila wizara ili kuhakikisha kuwa jinsia inaingizwa katika sera, mipango, mikakati, programu na miradi. Kazi hizi zilisimamiwa na Kikosi Kazi cha Ujumuishaji wa Jinsia katika sekta mbalimbali ili kuingiza masuala ya jinsia na uwezeshaji kupitia sera, mikakati na mipango iliyoanzishwa ya jinsia. Hata hivyo, bado kuna fursa za kuimarisha ujumuishi wa kijinsia katika idara nyingine na maeneo mengine ya kazi.

Kuhusiana na hili, Idara ya Ustawi wa Jamii iliandaa mwongozo wa Mafunzo ya Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii ili kuingiza (UKUJA) katika huduma za ustawi wa jamii, kwa lengo la kujumuisha makundi yaliyosahaulika na kutengwa katika Sera na Sheria zote za Serikali.

Muhtasari wa Mafunzo na Maudhui

i) Muda wa Mafunzo

Mafunzo yatafanyika kwa muda wa siku (5) kwa nadharia na vitendo
Jumla ya Masaa: 40

ii) Utangulizi wa Maudhui ya Mafunzo

Programu ya mafunzo imepangwa katika Mada nne na vipindi 11:

- Mada ya kwanza: Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji wa Jamii na dhana husianifu
- Mada ya pili: Ukatili wa Kijinsia na Ukatili Dhidi ya Watoto
- Mada ya tatu: Mbinu ya THUBUTU (iDARE)
- Mada ya nne: Kuingiza na Ufuatiliaji wa UKUJA katika ngazi ya jamii

iii) Sifa za Washiriki:

Washiriki ni maafisa kutoka wizara yenyе dhamana na ustawi wa jamii na idara nyingine/ wataalamu wa ustawi na maendeleo ya jamii, TAMISEMI, maafisa kutoka ngazi ya mikoa na halmashauri, AZAKI za kiraia na Jamii, wadau wa maendeleo na mashirika yasiyo ya kiserikali na watoa huduma wote wa huduma za ustawi na maendeleo ya jamii.

iv) Mbinu za Ufundishaji

Mbinu za ufundishaji zitakazotumika katika mafunzo haya ni:

- Mihadhara
- Bungua bongo
- Majadiliano ya vikundi
- Maigizo dhima
- Kunong'ona
- Kisa mafunzo
- Mazoezi ya vikundi

v) Malengo ya Mafunzo

Ifikapo mwisho wa mafunzo haya, washiriki wawze:

- i. Kuelewa Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii (UKUJA) na dhana zake
- ii. Kuelewa uhusiano baina ya UKUJA na ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto
- iii. Kuelewa mbinu ya THUBUTU na matumizi yake
- iv. Kujumuisha UKUJA katika Sera na mipango ya ustawi wa jamii
- v. Kuingiza UKUJA katika programu na shughuli za ustawi wa jamii
- vi. Kueleza hatua za uingizaji na Ufuatiliaji wa UKUJA katika jamii

Tathmini Kabla ya Mafunzo

- **Lengo:** Kupima uelewa wa washiriki kuhusu UKUJA katika huduma za ustawi wa jamii.

Ajenda: Mafunzo ya UKUJA kwa watoa huduma za Ustawi wa Jamii

Muda	Shughuli	Washiriki
Siku: I		
02:30 – 03:00	Kufika na Kusajili Washiriki	Wote
03: 00 - 03:30	Kufungua mafunzo	
03:30 – 04:00	Ukaribisho na muhtasari wa mafunzo	Mwezeshaji
04:00 – 04:30	Tathmini ya awali ya mafunzo	Washiriki
04:30 – 05:00	CHAI	Wote
05:00 - 06:30	Istlahi, maana na dhana ya UKUJA	Mwezeshaji
06:30 – 07:00	Ujumuishaji jamii kama mkakati	Mwezeshaji
07:00 - 08:00	CHAKULA CHA MCHANNA	Wote
08:00– 08:45	Ujumuishi UKUJA katika sera, mipango na sharia	Mwezeshaji
08:45– 09:30	Uingizaji wa UKUJA katika huduma za Ustawi wa Jamii	Mwezeshaji
09: 30 – 10:00	Tathmini ya siku na kufunga	Wote
Siku : II		
02:30 – 03:00	Muhtasari wa siku ya kwanza	Mratibu
03: 00 – 04:00	Utangulizi wa orodha hakiki ya UKUJA	Mwezeshaji
04:00 - 04:30	CHAI	Wote
10:30 – 07:00	Vitendo: Tathmini ya ujumuishi wa UKUJA	Mwezeshaji
07:00 - 08:00	CHAKULA	Wote
08:00 – 10:00	Vitendo: Mrejesho wa tathmini ya ujumuishi wa UKUJA	Facilitator
10:00 – 10:30	Tathmini ya siku na kufunga	Wote
Siku: III		
02:30 – 03:00	Muhtasari wa siku ya pili	
03: 00 – 04:00	Utangulizi wa orodha hakiki ya uingizwaji wa UKUJA	Mwezeshaji
04:00 - 04:30	CHAI	Wote
04:30 - 05:30	Mazoezi: Tathmini ya uingizaji UKUJA kwenye huduma kwa kutumia orodha hakiki	Mwezeshaji

Muda	Shughuli	Washiriki
05:30– 07:00	Mazoezi: Tathmini ya uingizaji UKUJA kwenye huduma kwa kutumia orodha hakiki	Mwezeshaji
07:00- 08:00	CHAKULA CHA MCHANNA	Wote
08:00 – 10:00	Ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto	Mwezeshaji
10:00 10:30	Tathmini ya siku na kufunga	Wote

Siku: 4

02: 30 – 03:00	Muhtasari wa siku ya tatu	Wote
03: 00– 04.30	Utangulizi wa mbinu ya THUBUTU (iDARE methodology)	Mwezeshaji
04: 00– 04:30	CHAI	Wote
04.30 – 05.15	Mbinu ya THUBUTU na utunzaji wa kumbukumbu	Wawezeshaji
05: 15 – 07:00	Mazoezi: Kutumia jalada la THUBUTU	Facilitator
07: 00 - 08:00	CHAKULA	Wote
08: 00- 10:00	Mazoezi: Kutumia Mbinu ya THUBUTU (Uwasilishaji)	Washiriki
10:00 – 10:30	Tathmini ya siku na ufunga	Wote

Siku: 5

02:30 - 03:00	Muhtasari wa siku ya nne	
03:00 - 04:30	Kuingiza UKUJA ngazi jJamii	Mwezeshaji
04:30 - 05:00	CHAI	Wote
05:00 – 07:00	Ufutiliaji na tathmini ya UKUJA kwenye jamii	Mwezeshaji
07:00 - 08:00	CHAKULA	Wote
08:00 – 09:00	Zoezi -Tathmini baada ya mafunzo	Washiriki
09:00 – 09:30	Tathmini ya mwisho wa mafunzo	Washiriki wote
09:30 – 10:00	Kufunga mafunzo	Wote

Mada 1 : Kipindi cha Kwanza

Dhana ya Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii (UKUJA)

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze :

- Kueleza Istilahi muhimu za UKUJA
- Kueleza dhana ya UKUJA

Maneno Muhimu katika UKUJA

Jinsi: sifa za kibiolojia za wanaume na wanawake (sehemu tofauti za mwili) na tofauti ya homoni kati ya aina mbili za jinsi

Jinsia – mgawanyo wa majukumu na wajibu kati ya wanaume na wanawake ambayo jamii imeiwekea. Majukumu hayo yanatofautiana kulingana na mila, desturi na tamaduni husika.

Jinsi	Jinsia
Tofauti kulingana na sifa za kibaolojia na kimaumbile: <ul style="list-style-type: none"> • Kwa kuzingatia viungo vya uzazi tunavyozaliwa navyo • Kategoria zilizoamuliwa na kitabibu/kisayansi	Imani kuhusiana na majukumu husika, kazi na haki, majukumu yanayokubalika kijamii na tofauti za majukumu kati ya mwanamke na mwanaume: <ul style="list-style-type: none"> • Kama inavyooleweka katika jamii. • yanatofautiana kati ya tamaduni na tamaduni • Yanabadilika mara kwa mara • Mabadiliko kulingana na umri

Tofautisha sentensi hizi kwa kuzingatia jinsi na jinsia (Jadili kwa dakika 5)

Sentensi	Jinsi	Jinsia
Kunyonyesha mtoto		
Kuvua Samaki		
Kupika na kuosha vyombo		
Kubeba mtoto		
Kwenda sokoni kununua mahitaji		

Jinsi – ni asili ya kuzaliwa, wakati **Jinsia** ni utendaji au uwajibikaji unaoambatana na hali ya kuwa mwanaume na kuwa mwanamke.

“Mtu huzaliwa wa kike au kiume lakini hujifunza kuwa msichana au mvulana “hatimaye hupevuka kuwa mwanamke au mwanaume” Hii tabia ya kujifunza ndiyo inatengeneza utambulisho wa kijinsia na inapelekea majukumu ya kijinsia.”

Kanuni/Mienendo ya Kijinsia: Ni Mitazamo na desturi zinazohusiana na kuwa mwanamume au mwanamke pamoja na mgawanyo wa majukumu kati ya wanaume na wanawake, wavulana na wasichana

Majukumu ya jinsia ni majukumu yaliyoainishwa kijamii kwa wanawake na wanaume.

- ❖ Kwa mfano, katika tamaduni nyingi kazi ya kulea mtoto ni ya mwanamke, ingawa hakuna sababu ya kibiolojia ya kumzuia mwanaume kulea mtoto

- Ufafanuzi wa majukumu ya kijinsia hubadilika kulingana na wakati na hutofautiana kati ya tamaduni.
- **Majukumu na wajibu mahususi** hutegemea muundo wa kaya, upatikanaji wa rasilimali, na hali ya uchumi.

Eleza Unachokiona: Picha Na 01

Picha Na. 02

Ombwe la Kijinsia; Ukosefu wa usawa wa kushiriki kwenye fursa kati ya wanawake na wanaume. Tofauti hizi husababisha kukosekana kwa usawa kati ya wanawake na wanaume na upataji wa fursa na rasilimali usio na uwiano.

Mtazamo Hasi wa Kijinsia: Mtazamo hasi wa kijinsia uliokithiri dhidi ya tabia, tofauti, na sifa za kikundi fulani kulingana na jinsia.

Unyanyapaa: Ni mtazamo hasi wa ubaguzi. Unyanyapaa na uamuzi mbaya dhidi ya mtu, ni kikwazo kwa ufikiaji wa rasilimali na huduma za kijamii

Ubaguzi: Ni tabia na vitendo vinavyotokana na mtazamo hasi wa ubaguzi kutokana na utambulisho wa mtu.

Ubaguzi na unyanyapaa husababisha kuachwa kwa baadhi ya makundi . hivyo kutoyafikia kuyaacha wakati wa utoaji wa huduma za kijamii. **Mifano:** Watu wenye matatizo ya afya ya akili na watoto wenye ulemavu waliofichwa nyumbani

Ubaguzi wa Kijinsia: Ni hali ambayo mtu binafsi au kikundi cha watu kunyanyaswa kulingana na majukumu yao ya kijinsia katika jamii. Kwa kawaida, ubaguzi wa kijinsia unahuishisha uhusiano uliopo kati ya wanaume na wanawake; mfano: mavazi, chakula, malezi ya watoto, mgawanyo wa Rasilimali na upatikanaji wa huduma za afya.

Upofu wa Kijinsia: Unamaanisha kupuuza majukumu tofauti, uwezo, mahitaji, na vipaumbele vya wanawake na wanaume.

Makundi yaliyo katika Mazingira Hatarishi: Ni makundi ya watu wenye mahitaji maalum ambayo ni pamoja na watoto, Watoto Waishio katika Mazingira Hatarishi (WWKMH), wanawake wajawazito, wazee, watu wenye utapiamlo, watu wenye upungufu wa kinga, watu wenye ulemavu, watu wenye magonjwa ya akili, na watu wanaoishi na VVU. Makundi haya huaathiriwa zaidi na maafa na magonjwa.

Watoto Walio Katika Mazingira Hatarishi (WWKMH* - kimbasho 1): Ni watoto waliokosa mahitaji ya msingi hali inayowafanya wawe katika mazingira yanayohatarisha afya zao, ustawi na maendeleo yao kwa muda mrefu au kuwa katika hatari ya kukosa mahitaji yao.

WWKMH * inajumuisha watoto wanaoishi na waliothirika na VVU, wapo katika hatari ya kupata magonjwa sugu, udumavu, kupunguza fursa za elimu pamoja na unyanyasaji, unyanyapaa, na ubaguzi kutoka kwa wanafamilia, walezi na jamii. ***[kimbasho Na 01]**

Unyanyasaji wa Mtoto: Ni aina zote za unyanyasaji wa kimwili, kihisia, kijinsia, kutelekezwa, kupuuzwa, utumikishwaji wa kibiashara na mwagine unaoweza kusababisha madhara kwa afya, ukuaji na utu wa mtoto.

Utelekezwaji wa Mtoto: Kushindwa kwa mzazi au mlezi wa mtoto kutoa mahitaji ya msingi kama vile chakula, malazi, mavazi, elimu, matibabu, au kushindwa kumlinda mtoto huyo dhidi ya ukatili wa mzazi, mlezi au makao ya watoto.

Uchambuzi wa Kijinsia: Ni mbinu mbalimbali zinazotumika kuongeza uelewa kuhusu uhusiano mionganini mwa wanaume, wanawake, wavulana na wasichana juu ya upatikanaji wa rasilimali, mahitaji yao tofauti, shughuli tofauti, na vikwazo wanavyokabiliana navyo

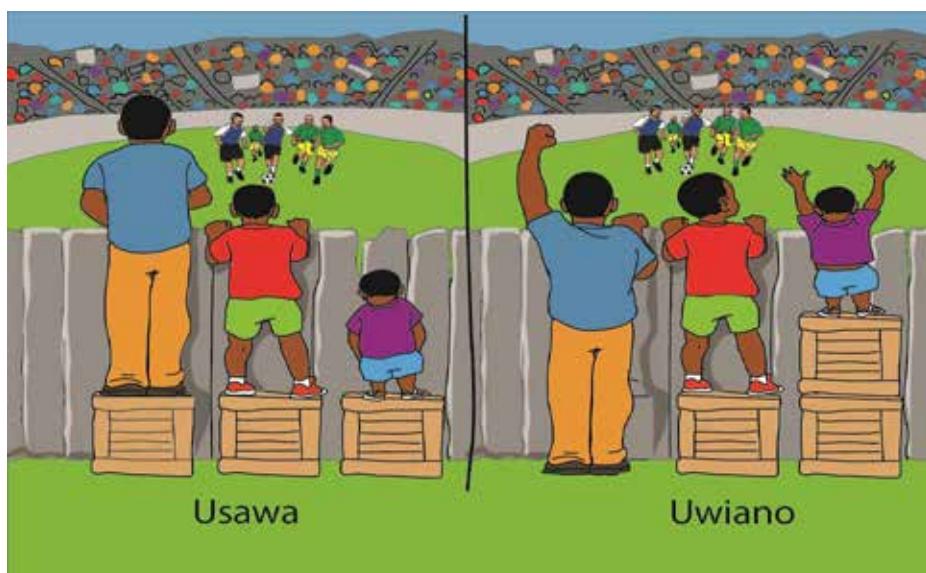
- **Uchambuzi wa Kijinsia** unachukua pia tofauti ya njia za Kijamii na Kiuchumi kati ya wanawake na wanaume kama vile
  - Mabadiliko ya vizazi
  - Mila na desturi
  - Umri na mahitaji maalum kama watu wenye ulemavu
- Uchambuzi wa Kijinsia ni muhimu katika shughuli za kiuchumi, zinasaidia kupata taarifa tofauti zinazohusiana na wanawake na wanaume

Usiongeze Madhara: Ni muhimu kuzingatia kanuni ya " **Usiongeze Madhara** " na kuhakikisha kwamba hakuna kikundi chochote kinachoathiriwa na shughuli zinazoendeshwa na programu ya UKUJA

- Watoa huduma wahakikishe kwamba shughuli na afua zinazotolewa hazisababishi madhara kwa wanawake, wanaume, wasichana, au wavulana.
- Kanuni ya **Usiongeze Madhara** pia inatumika kwa makundi yasiyolengwa na programu.
- Si kila shughuli inayopangwa inaboresha au huleta mafanikio, kwa hiyo ni muhimu kuendelea kujifunza ili kuleta ufanisi.

Picha Na. 03

Jadiliana: Elezeeni mnachokiona

Uwiano wa Kijinsia: Ni mchakato unaolenga kuleta usawa kwa kuzingatia mahitaji ya wanaume na wanawake. Ili kuleta haki, lazima hatua zichukuliwe zinazolenga kuondoa vikwazo vyta kijamii ambavyo vinasababisha wanaume na wanawake kutokuwa na fursa sawa katika maisha yao ya kila siku .

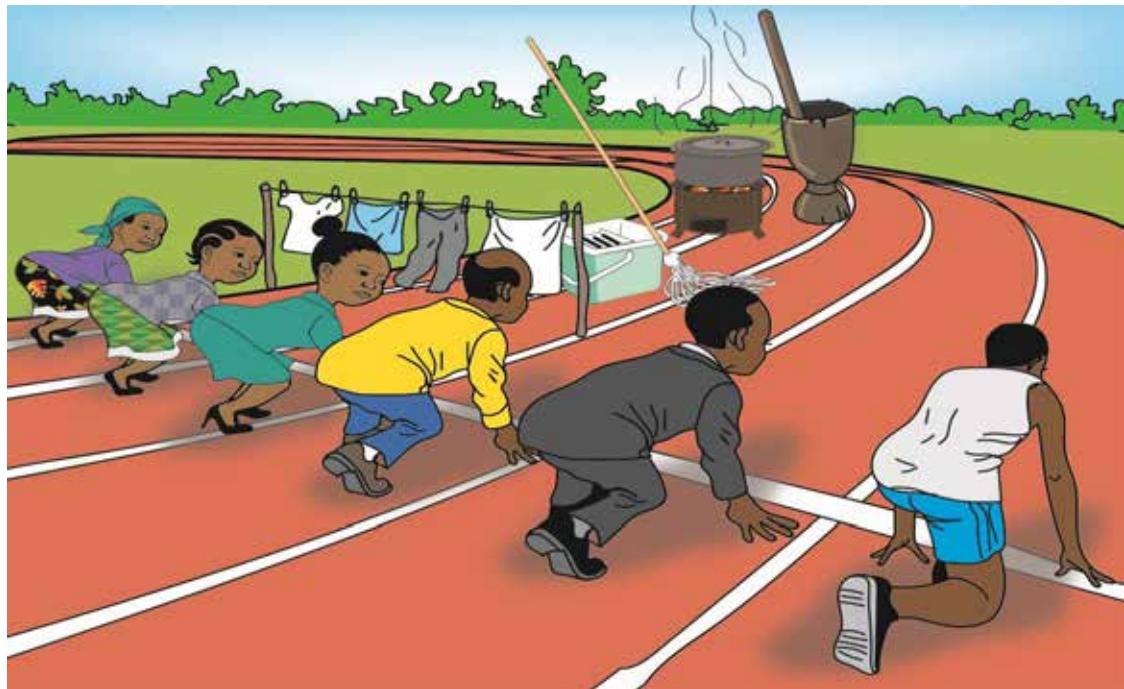
Usawa wa Kijinsia: Unamaanisha kuwa wanawake na wanaume wana fursa sawa na haki ya kufurahia haki za kibinadamu. Pia, wana haki ya kuchangia na kunufaika kiuchumi, kijamii, kiutamaduni, kisiasa na kufanya uamuzi.

"uwiano ni njia, usawa ni matokeo"

Ujumuishaji Jamii: Ni hatua au afua zinazochukuliwa wakati wa utekelezaji wa miradi zinazomwezesha kila mtu katika jamii kushiriki kikamilifu na kuwa na maisha bora na salama licha ya tofauti za rangi, kabilia, jinsia, hali ya uchumi, umri, hali ya ulemavu na tofauti za kidini zilizopo na mitazamo mingine.

Picha Na.04

Fafanua unachokiona;

Dondoo Muhimu:

- Usawa wa Kijinsia huzuia ukatili dhidi ya wanawake na wanaume. Ni muhimu kwa ustawi wa kiuchumi
- Jamii zinazothamini usawa kwa wanawake na wanaume zina usalama zaidi na hali bora ya maisha.
- Uwiano wa Kijinsia ni usawa kwa kuzingatia mahitaji ya wanaume na wanawake.

Mada 1: Kipindi cha Pili

Ujumuishaji Jamii Kama Mkakati

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze :

- Eleza maana ya Ujumuishaji Jamii
- Kufafanua mkakati wa Ujumuishaji Jamii
- Kufafanua visababishi vya kusahaulika kwa baadhi ya makundi

Picha No 5

Jadiliana: Elezeeni mnachokiona katika picha hii

Nini maana ya Ujumuishaji Jamii?

Ujumuishaji Jamii ni mkakati au afua zinazotumika katika utekelezaji wa programu zinazozingatia fursa sawa kwa mtu mmoja mmoja au makundi ya watu.

Hii inawezesha jamii kushiriki kikamilifu katika shughuli kwenye ngazi ya jamii na kuhakikisha uboreshaji wa maisha salama katika hali ya ulinzi, afya, fursa za uchumi bila kujali asili, khabari, jinsia, jinsi, hali ya kijamii au kiuchumi, umri, ulemavu, dini, itikadi za kisiasa au aina yoyote ya itikadi.

Ujumuishaji Jamii na uingizaji wa Masuala ya Kijinsia

Ujumuishaji Jamii katika huduma za Ustawi wa Jamii

Ujumuishaji Jamii ni mchakato wa kuhakikisha kwamba kila mmoja katika jamii anapata huduma bila ubaguzi.

Mfano:

- Uwepo wa maliwato na mazingira wezeshi kwa watu wenyewe ulemavu katika maeneo ya umma (Vituo vya kutolea huduma za afya, vituo vya mabasi na nyumba za ibada).
- Kuwapa taarifa muhimu za masuala ya afya na elimu WWKMH wenyewe umri wa kwenda shule.
- Kuwezesha jamii mbalimbali kuthamini haki za WWKMH katika kutoa uamuzi kwenye ngazi ya familia na jamii.

Visababishi vya kusahaulika kwa baadhi ya makundi

Igizo Dhima

Ujumuishaji Jamii katika mitazamo mbalimbali
Jiweke katika nafasi ya mwenzio

Dondoo za Muhimu

- Ujumuishaji Jamii unawezesha jamii kushiriki kikamilifu katika nyanja tofauti za maisha na matokeo yake ni kupata fursa sawa kwa kila mmoja.
- Kila shughuli jumuishi iliyobuniwa inapelekea kupata mafanikio. Hivyo, ni muhimu kuendelea kujifunza ujumuishaji Jamii kwa vitendo.

Mada 1: Kipindi cha Tatu:

Ujumuishi wa UKUJA katika Sera na Sheria

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze :

- Kueleza maana ya ujumuishi wa UKUJA
- Kuelewa mambo makuu ya kuzingati katika ujumuishi wa UKUJA
- Kueleza mkakati wa kujumuishi wa UKUJA
- Kuelewa sera, na sheria za kujumuisha UKUJA

Mkakati wa Ujumuishi wa UKUJA

- Inahusu mchakato wa kutathmini matokeo ya kila mpango kazi kwa wanawake, wanaume, wasichana, wavulana na walio katika mazingira hatarishi.
- Hii inahusisha kila sera, sheria na programu katika hatua na maeneo yote.
- Inajumuisha mahitaji na uzoefu wa makundi yote kama sehemu muhimu ya kupanga, kutekeleza, kufutilia na kutathmini sera na programu katika sekta zote za kisiasa, kiuchumi na kijamii.

Lengo la Ujumuishaji wa UKUJA ni hatua ya kufikia lengo namba tano katika Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDG 5).

Uwiano wa Kijinsia na Ujumuishaji Jamii ni mambo muhimu katika kufikia Malengo ya maendeleo endelevu (SDGs) na haki za binadamu.

Baadhi ya malengo mahususi ya UKUJA ni:

- Kutokomeza aina zote za ubaguzi
- Kuhakikisha wanawake na walio katika mazingira hatarishi wanashiriki kwa ukamilifu na wana fursa sawa.
- Kuwa na sera na sheria zinazotekelzeza.

Ujumuishaji wa UKUJA si!

- Kujumuisha wanawake na watu walio katika mazingira hatarishi kama ziada, badala yake wawe sehemu ya mhimili muhimu kwa kila mpango wa maendeleo.
- Si kumlaumu mtu yeoyote kwa tofauti zilizopo au kuwepo kwa mila potofu.
- Kuongeza dhana ya “usawa wa kijinsia” tu katika programu, miradi na shughuli zilizopo.
- Kuweka mizani sawa ya kijinsia tu.
- Kuanzisha idara yenye lengo la kushauri masuala ya jinsia na ujumuishaji jamii.
- Wanawake kuwa wanufaika pekee.

Uzingatiaji wa Kuingiza UKUJA katika Sera na Sheria

Mambo matatu ya kuzingatia

- Kuanzisha utaratibu katika Taasisi wa kujumuisha UKUJA, kama vile uratibu wa masuala ya jinsia.
- Kutenga rasilimli fedha na watu kuwezesha jitihada za ujumuishaji-UKUJA; na
- Kutekeleza mifumo ya uwajibikaji ili kukuza UKUJA.

Ujumuishi wa UKUJA katika Sera

Ujumuishi wa UKUJA ni mkakati wa kupanga rasilimali ambazo zinazingatia mahitaji maalum ya watu wanaoishi katika mazingira hatarishi katika ngazi zote.

Mbinu hii inahakikisha usawa wa kijinsia uwiano na ujumuishaji jamii vinazingatiwa.

UKUJA unazingatiwa katika mipango, bajeti, ufuatiliaji na tathmini kwa lengo la kupunguza kukosekana kwa usawa na uwiano.

Kwanini Tuzingatie UKUJA katika Sera?

- ✓ Kila Sera/Programu ya Serikali ina matokeo kwa binadamu.
- ✓ Wanawake, wanaume, na walio katika mazingira hatarishi wana wajibu tofauti, njia tofauti za ufikiaji wa rasilimali na majukumu tofauti.
- ✓ Wanawake na walio katika mazingira hatarishi kama watu wenye ulemavu au vijana wana uwakilishi finyu katika mchakato wa utoaji uamuzi.
- ✓ Sera, programu na sheria lazima zizingatie kuleta matokeo chanya kwa makundi yote.
- ✓ Kushughulikia upungufu wa UKUJA, unaojumuisha kukosa usawa katika fursa kwa wanawake na wanaume au walio katika mazingira hatarishi kuzifikia huduma za ustawi wa jamii.
- ✓ Ushuhuda wa kimataifa unaonesha kuwa sera za afya na sera nyingine haziwaathiri wanawake, wanaume na watu walio katika mazingira hatarishi kwa namna ileile
- ✓ Sera ni chombo chenye nguvu katika kuhamasisha usawa wa kijinsia na kuendeleza ujumuishaji jamii
- ✓ Dhana ya UKUJA ni pana, mtambuko na suala la haki za binadamu

Sera/Sheria zinazosimamia shughuli za makundi ya watu wanaoishi katika mazingira hatarishi zaidi nchini Tanzania:

- Sheria ya Mtoto Na. 21 ya Mwaka 2009.
- Sheria ya Serikali za Mitaa Na. 7 ya Mwaka 1982.
- Sheria ya Watu wenye Ulemavu ya Mwaka 2010,
- Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini ya Mwaka 2004.
- Sheria ya Kuzuia Usafirishaji Haramu wa Binadamu ya Mwaka 2008.
- Sheria ya Wakimbizi ya Mwaka 1998.
- Sera ya Wazee ya Mwaka 2003.
- Sera ya Maendeleo ya Mtoto ya Mwaka 2008.
- Sera ya Maendeleo ya Jinsia ya Mwaka 2000.

Dondoo Muhimu:

- Ujumuishi wa UKUJA ni mchakato wa kutathmini matokeo ya wanawake, wanaume, wasichana, wavulana na watu wanaoishi katika mazingira hatarishi katika kila mpango kazi, sheria na sera.
- UKUJA ni lengo, ujumuishaji na uingizaji wa UKUJA ni MIKAKATI

Mada 1: Kipindi cha Nne:

Uingizaji wa UKUJA katika Huduma za Ustawi wa Jamii

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze:

- Kueleza dhana ya uingizaji wa UKUJA
- Kutofautisha uingizaji na ujumuishi wa UKUJA
- Kueleza umuhimu wa uingizaji wa UKUJA katika huduma za ustawi wa jamii

Uingizaji wa UKUJA

Uingizaji wa UKUJA ni mchakato wa kutathmini matokeo ya kuingiza wanawake, wanaume, wasichana na wavulana na watu wanaoishi katika mazingira hatarishi katika programu na shughuli zote.

Uingizaji na Ujumuishi wa UKUJA

Uingizaji Ukuja

- Ni mchakato wa kutathmini matokeo ya kuingiza wanawake, wanaume, wasichana, wavulana na watu wanaoishi katika mazingira hatarishi katika kila programu na shughuli
- Mikakati inayotumika wakati wa utayarishaji, utekelezaji, ufuutiliaji na tathmini ya program kwa kuzingatia kuondoa tofauti za UKUJA

Ujumuishi wa UKUJA

- Ni mchakato wa kutathmini matokeao ya wanawake, wasichana, wanaume, wavulana na watu wanaoishi katika mazingira hatarishi katika kila mpango kazi, sheria na sera.
- UKUJA katika ngazi ya juu

UKUJA ni LENGO, Ujumuishi na Uingizaji wa UKUJA ni MIKAKATI

Umuhimu wa Kuingiza UKUJA

- Nchini Tanzania, inakadiriwa kwamba asilimia 46 ya watu wana umri chini ya miaka 15.
- Asilimia nane (8) ya watu wenye umri chini ya miaka 18 ni yatima, ikimaanisha kwamba mzazi mmoja au wote wawili wamefariki (TDHS MIS 2015-2016).
- Inakadiriwa kwamba Watoto milioni 3.6 hawaendi shule, kati yao watoto milioni 1.3 wana umri kati ya miaka 7-13 na milioni 2.3 wana umri kati ya miaka 14-17.
- Kila mwaka, inakadiriwa kwamba wasichana 8,000 huacha shule kutokana na ujauzito; hali ambayo inaweza kuchochea maambukizi ya virusi vya UKIMWI, ukatili wa kingono, kimwili na kisaikolojia (MOET/UNICEF, 2018).
- Watoto wenye ulemavu wana uwezekano mkubwa wa kuacha shule kutokana na changamoto za mahitaji na unyanyapaa.
- Asilimia 11.2 ya wasichana na asilimia 5.9 ya wavulana walikiri kukutana na mojawapo ya unyanyasaji wa kingono. Asilimia 12.7 ya wavulana na asilimia 12.6 ya wasichana wamewahi kunyanyaswa kimwili.

- Asilimia 60 ya wasichana wenye umri kati ya miaka 15-19 wanaamini kwamba ni sahihi kwa mwanamke kupigwa na mwenzi wake (TDHS-MIS 2015-2016).
- Asilimia 43 ya maambukizi mapya ya Virusi Vya UKIMWI ni ya vijana wenye umri chini ya miaka 25 (NMSF IV, 2016).
- Maambukizi mapya ya virusi vya UKIMWI kwa vijana wa kike ni mara nne zaidi ya ilivyo kwa vijana wa kiume (THIS 2016-2017).
- Nchini Tanzania, wanawake wana uwezekano mdogo wa kulipwa kwa kazi wanazofanya (asilimia 56) kwa kulinganisha na wanaume (asilimia 89).
- Watu wenye ulemavu wako katika mazingira hatarishi zaidi katika jamii. Kwa kawaida wana elimu duni, hawana mafunzo, hawaajaajiriwa na ni masikini – hasa wanawake ,vijana na wanaoishi vijijini (ILO Fact Sheet July 2009).

“Takwimu na taarifa zilizotolewa hapo juu zinathibitisha umuhimu wa kuingiza UKUJA ili kuyahudumia makundi yote katika jamii”

Kwanini Tunahitaji Kuingiza UKUJA?

- ✓ Kukidhi uhitaji wa wanawake, wanaume, wasichana, wavulana na watu wenye ulemavu
- ✓ Kuongeza fursa ili kupata usawa na uwiano
- ✓ Kuhakikisha kuwa tunafanya mambo sahihi, kwa wakati muafaka, kwakila mtu muda wote
- ✓ Kufikia kiwango cha juu cha ubora wa huduma kwa WWKMH.
- ✓ Kuelewa , kutambua, kuheshimu na kuthamini mila na desturi za watu.

Kwa nini Kuingiza UKUJA katika Huduma za Ustawi wa Jamii?

- ✓ Kuongeza jitihada za kusaidia watu walio katika mazingira hatarishi katika ngazi ya jamii
- ✓ Kuhakikisha WWKMH na makundi mengine yanayoishi katika mazingira hatarishi kwenye jamii yanafikiwa na kupata fursa sawa za huduma kwa wote.
- ✓ Kupunguza matokeo kinzani ya mila, desturi zinazoathili utoaji wa huduma za ustawi wa jamii
- ✓ Kuongeza maarifa ili kukataa mila potofu zinazozuia watu kushiriki kuwashudumia watu wanaoishi katika mazingira hatarishi.

Uhusiano kati ya UKUJA na Huduma za Ustawi wa Jamii

- Orodhahakiki ya kuingiza UKUJA imeandaliwa kutathmini utoaji wa huduma za ustawi wa jamii na kuwaarifu watoa uamuji.
- Mbinu ya THUBUTU (iDARE) inatumika kutatua changamoto bainifu za UKUJA
- Nyenzo hizi zinasaidia uingizaji wa UKUJA katika muundo wa taasisi na utoaji huduma
- UKUJA unaimarisha uwezo wa asasi za kiraia na wadau katika ngazi ya jamii kutathmini na kuchukua hatua.

Dondoo Muhimu.

- UKUJA unahakikisha makundi yote yaliyo katika mazingira hatarishi katika jamii yanafikiwa fursa na huduma kwa usawa
- UKUJA hupunguza madhara ya mila na desturi zinazoathiri utoaji wa huduma za ustawi wa jamii kwa makundi yaliyo katika mazingira hatarishi.

Mada 1: Kipindi cha Tano:

Utangulizi wa Orodhahakiki ya Ujumuishi wa UKUJA

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze:

- Kutumia orodhahakiki kutathmini upungufu wa UKUJA kwenye Sera na Sheria
- Kubainisha upungufu wa UKUJA kwenye Sera na Sheria
- Kupendekeza njia za kushughulikia upungufu wa UKUJA kwenye Sera na Sheria

Namna ya Kutathini UKUJA kwenye Sera na Miongozo

Mbinu : Angalia mkakati wa kutumia wakati wa kutathimini, lugha mahsus ya UKUJA na mambo ya kuzingatia kuingizwa katika Sera na Miongozo kwenye utoaji uamuvi, uongozi na nguvu kazi ya makundi yote ya watu bila kujali hali yao ya kijamii na kiuchumi.

Kubainisha wadau wanaohusika: Kitaifa, Kimko na mamlaka za serikali za mitaa.

Kipimo: kufuutilia na kutunza kumbukumbu pale ambapo UKUJA imerasimishwa kuitia:

- Mipango ya utendaji
- Bajeti
- Miongozo ya utoaji huduma

Ujumuishi wa Mitazamo ya UKUJA kwenye Sera/Sheria Zilizopo na Mpya

Maswali yanayohusu maudhui:

1. Je, Sera inashughulikia mahitaji ya makundi mbalimbali ya watu tunao wahaudumia (kwa mfano, wanawake, wanaume, vijana balehe na watu wenye walemavu)?
2. Je Sera inatumia lugha ya UKUJA?
3. Je, kuna Sheria mahsus ya kutobagua jinsia na fursa sawa kwa wanawake au makundi yaliyo katika mazingira hatarishi?
4. Je, masuala ya UKUJA yameingizwa kwenye maeneo yote ya Sera?

Maswali kuhusu mchakato

5. Je, wanawake, wanaume na makundi yaliyo katika mazingira hatarishi wamewakilishwa katika mapitio ya Sera
6. Walengwa wanaowakilisha makundi yote wamepewa fursa ya kutoa maoni katika mchakato wa mapitio?

Maswali mengine.

7. Je, Taasisi ina Sera ya Jinsia au Ujumuishaji Jamii?
8. Je Sera ya Jinsia au Ujumusihaji Jamii imeendeshwa na bajeti inayozingatia UKUJA
9. Je, taasisi inashughulikiaje unyanyasaji wa kingono na wa mahali pa kazi?
10. Je, taasisi inatoaje fursa sawa kwa wanawake, wanaume na makundi yaliyo katika mazingira hatarishi kama vile watu wenye ulemavu?
11. Je, taasisi inatoa fursa sawa za uongozi kwa wanaume, wanawake na kwa makundi yaliyo katika mazingira hatarishi?

Je, ni Nani Atakaye Tumia Orodhahakiki ya Ujumuishaji UKUJA?

- Wawakilishi waliopata mafunzo wanaoitwa wahakiki
- Washiriki na au walengwa: Wale wanao hudumiwa au wanaoguswa na sera/programu
- Watekelezaji: Ni wale wanaowajibika moja kwa moja kuandaa sera na programu au utekelezaji.

- Wadau : Wale wanaosaidia sera kwa ukamilifu na/au uandaji wa program au utekelezaji
- Watoaji uamuzi : Wale wenye wadhifa wa kutoa uamuzi wa sera na/au uandaaji wa program au utekelezaji.

Namna ya Kutumia Orodhahakiki ya Ujumishaji UKUJA:

Hatua

- Chagua waraka wa kutathimini
- Pitia waraka wa kutathini
- Fanya mahojiano na wadau wanaohusika
- Kokotoa alama; na,
- Sambaza matokeo, pamoja na mapendekezo yoyote yatakayotekelzwa

Lengo: Ni kutathmini kwa kiasi gani nyaraka za Taasisi na Shirika zinaingiza taarifa na hatua zinazohusiana na UKUJA

Fomu ya Orodhahakiki ya UKUJA (Taarifa za Jumla)

Taarifa ya Jumla ya Waraka				
Jina la waraka:				
Mwaka:				
Aina ya Waraka (zungushia moja au zaidi):	Program	mradi	shughuli	utoaji huduma
	nyingine			
Jina la Taasisi/Shirika lenye wajibu wa waraka:				
Sekta (zungushia moja au zaidi):	Afya, maendeleo ya vijana, elimu, uwiano wa kijinsia, kuzuia/kukabili unyanyasaji wa kijinsia/ukatili dhidi ya Watoto, maendeleo ya kiuchumi, uwezeshaji wanawake Nyingine: _____			
Tarehe ya Mapitio:				
Wahakiki:	Jina	Cheo	Taasisi	Mawasiliano(Barua pepe/Simu)
Mwakilishi wa Taasisi				
Jumla ya Alama				

Kazi ya Kikundi

Katika kikundi ,watapewa nakala ya Sera kutathmini namna orodha hakiki ya ujumuishi wa UKUJA inavyotumika .

Tumia bango kitita/kompyuta kuandika muhtasari wa matokeo.

Mada 1: Kipindi cha Sita:

Utangulizi wa Orodhahakiki ya Uingizaji wa UKUJA

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki, washiriki waweze:

- Kutumia orodhahakiki ya uingizaji UKUJA kubainisha upungufu kwenye program na shughuli
- Kupendekeza namna ya kushughulikia upungufu wa UKUJA kwenye programu na shughuli

Je ni Nani Atakayetumia Orodhahakiki ya Uingizaji UKUJA?

- Wawakilishi waliopata mafunzo wanaoitwa wahakiki
- Washiriki na /au walengwa: Wale waliohudumiwa au wanaoguswa na Sera au programu
- Watekelezaji : Wale wanaowajibika moja kwa moja kwa sera na/au uandaaji wa programu au utekelezaji wake
- Wadau : Wale wanaosaidia Sera kwa ukamilifu na/au uandaaji wa programu au utekelezaji.
- Watoaji uamuzi : Wale wenyewe wadhifa wa kutoa uamuzi wa Sera na/au uandaaji wa program au utekelezaji

Je, Orodhahakiki Imepangwaje?

Mwezeshaji atatoa mwongozo wakati anapopitia sehemu za orodha hakiki, kwa kutumia nakala ya orodha hakiki.

Lengo: Ni kutathmini kwa kiasi gani nyaraka za taasisi na shirika zinavyoshughulikia upungufu wa UKUJA na mahitaji ya washiriki na /au walengwa

Namna ya Kutumia Orodhahakiki ya Uingizaji UKUJA:

- Chagua waraka wa kutathimini
- Pitia waraka kwa kutumia orodha hakiki
- Fanya mahojiano na wadau wanaohusika
- Kokotoa alama; na,
- Sambaza matokeo, pamoja na mapendekezo yoyote yatakayotekerezwa

Kazi ya Kikundi

Katika kikundi ,watapewa nakala ya Sera kutathmini namna orodhahakiki ya uingizaji wa UKUJA inavyotumika .

Tumia bango kitita/kompyuta kuandika muhtasari wa matokeo.

Mada 2: Kipindi cha Kwanza:

Ukatili wa Kijinsia (GBV) Ukatili dhidi ya Watoto (VAC)

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki washiriki waweze kuelewa;

- Maana ya ukatili wa jinsi na ukatili dhidi ya watoto
- Aina na dalili za ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya Watoto
- Visababishi vyta ukatili wa kijinsia na namna ya kuvishughulikia.
- Mbinu na kanuni zitakazotumika kushughulikia manusura wa ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto.
- Kinga na ushughulikiaji wa ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto.
- Kueleza UKUJA kwenye ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto.

A) Maana ya ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto.

Ukatili wa kijinsia;	Ukatili dhidi ya watoto ni;
<ul style="list-style-type: none"> • Ni ukatili unaoelekezwa kwa mtu mmoja mmoja kwa msingi wa maumbile yao ya kibiolojia au ufuataji matarajio yanayofahamika kitamaduni kuhusu kuwa mwanamke na mwanaume ,msichana na mvulana kunamaanisha nini. • Wakati inamuathiri kila mtu, ina athiri wanawake bila ya uwiano katika mzunguko wao wote wa maisha.	<ul style="list-style-type: none"> • Unajumuisha aina zote za ukatili dhidi ya watu wenye umri chini ya miaka kumi na nane. • Wavulana na wasichana wako katika hatari ya kunyanyaswa kimwili, kihisia na kutelekezwa. Wasichana wako katika hatari zaidi ya kunyanyaswa kingono kuliko wavulana. • Watoto wanapofikia umri wa balehe, ukatili wa rika pamoja na unyanyasaji wa watoto vinakithiri

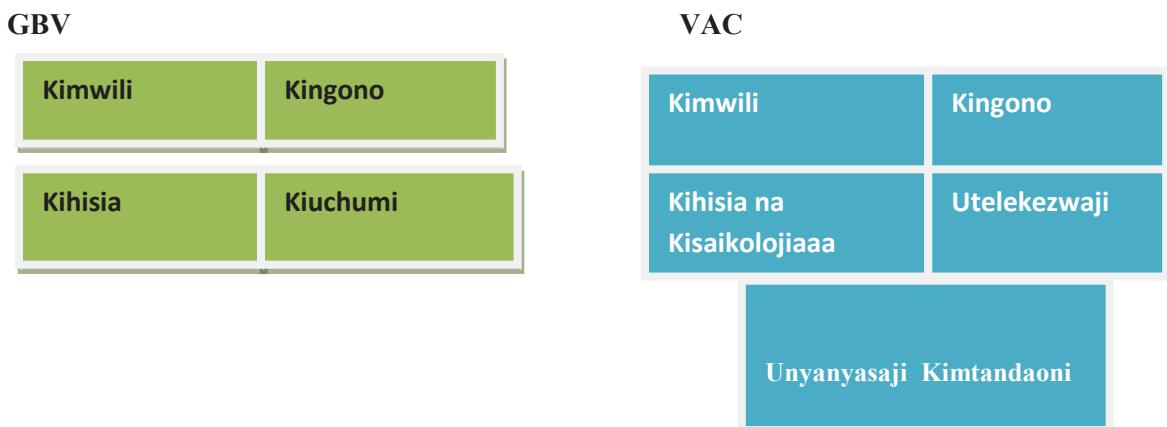
- Ukatili wa kijinsia ni ukiukaji wa haki za binadamu na changamoto ya afya katika jamii.
- Inadhoofisha usalama, utu na hali ya jumla ya afya ya mtu mmoja mmoja anaekabiliwa nao.
- Ukatili wa kijinsia unagusa ubaguzi wa rangi, tabaka, dini, kiwango cha elimu na mipaka ya kimataifa.

Takribani mwanamke mmoja kati ya watatu duniani amepigwa, kulazimishwa ngono au amefanyiwa vitendo vingine vyta unyanyasaji maishani mwake. Wanawake wenye rika la miaka 15-49 wapo katika hatari zaidi ya kufanyiwa vitendo vyta ukatili wa kimwili au kingono

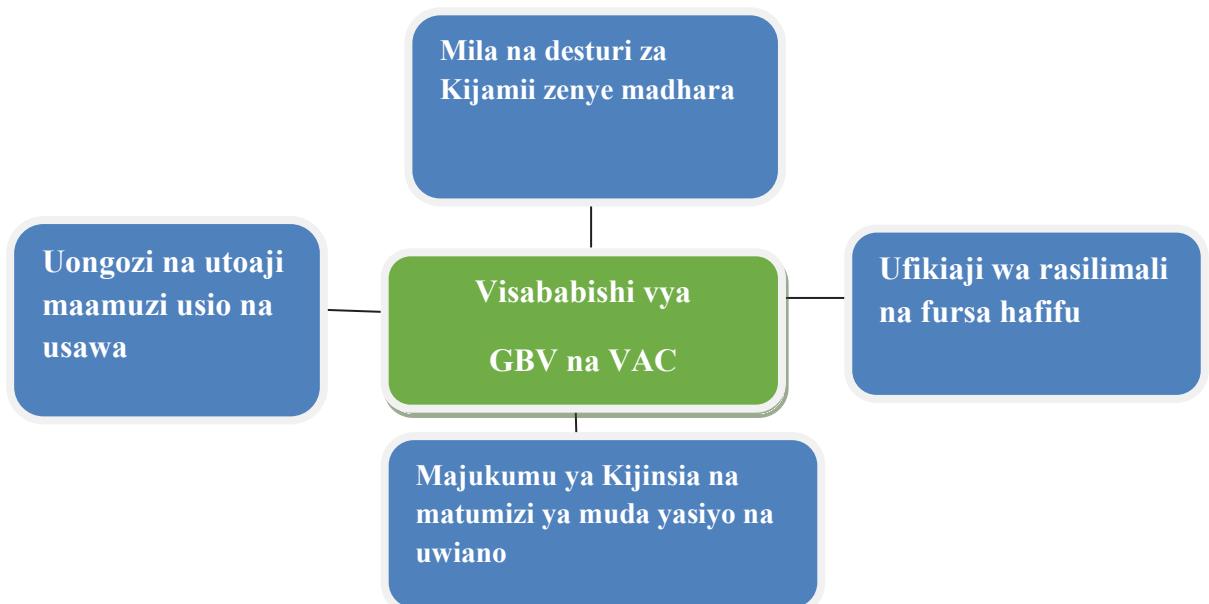
Ukatili dhidi ya watoto ni istilahi inayotumiwa kwa upana kuhusisha tabia au mwenendo wa makusudi unaofanyiwa na watu dhidi wa watoto unaoweza kusababisha madhara ya kimwili na kisaikolojia/akili.

Inajumuisha aina zote za ukatili wa kimwili, kiakili, majeraha au unyanyasaji, kutelekezwa, unyonyaji ikiwemo unyanyasaji wa kingono.

B) Aina za Ukatili wa Kijinsia (GBV) na Ukatili dhidi ya Watoto (VAC)

C) Visababishi vya Ukatili wa kijinsia na Ukatili dhidi ya Watoto

Imani, mila na desturi za kijinsia zenyenye madhara,

- Ndoa za utotoni za kulazimishwa
- Ukeketaji wa wanawake
- Mauaji ya watu wenye ualbino, wazee na watu wenye ulemavu

Ufikiaji wa rasilimali na fursa

- Wanawake kutomiliki ardhi
- Urithi wa mali ya ukoo/familia

Utaratibu wa mamlaka na utoaji maamuzi

- Changamoto za ushiriki mionganini mwa wanawake, vijana, na watu wenye ulemavu katika utoaji uamuzi ndani ya jamii zinazuia ufikiaji wao kamili na manufaa kutoka programu za ustawi wa jamii.

Uongozi wa siasa na utoaji uamuzi

- (Katika baadhi ya maeneo ya vijijini, ni mwiko (si sawa) kwa wanawake na wanaume kufanya mikutano pamoja)

Majukumu ya Jinsia na Matumizi ya Muda

- Wanawake na wasichana wanatumia saa nyingi zaidi kwenye shughuli za kaya (kwa mfano, ulezi wa watoto, kusafisha nyumba na kupika) ikilinganishwa na wanaume na watoto wa kiume kama ilivyopangwa katika wajibu wa kijinsia wa kimila.

Dalili za Jumla za Ukatili wa kijinsia na Ukatili dhidi ya Watoto

Ukatili wa kijinsia	Ukatili dhidi ya watoto
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hisia kali za kutokuwa na mamlaka na uhatarishi ▪ Uwezo mdogo wa ufikiaji shughuli za kujipatia kipato ▪ Kukosa uhuru wa ufikiaji rasilimli fedha ▪ Hasira na ugonvi (kama matokeo ya hisia ya kutokuwa na mamlaka) ▪ Hofu kwamba hayuko salama na inaweza kutokea ▪ Kutowaamini wengine ▪ Kujitenga kutaka kuwakwepa watu wengine kutohana na aibu, kutokujiamini hali ya wasiwasi, kujihisi tofauti au mbali na wengine. ▪ Kushindwa kuona ya baadae ambapo mambo huonekana tofauti na tunavyoyaona hivi sasa ▪ Hisia ya kuchafuliwa na kupoteza hali ya kujamini katika mazingira ya ubakaji ▪ Hofu ya kugusana kwa namna yoyote na kushiriki tendo la ndoa hata na mwandani. ▪ Wasiwasi, kupatwa na hofu na kukumbuka ya zamani.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kubadirika tabia na haiba ▪ Kujitenga ▪ Kuwa mshari (mgomvi) ▪ Kukosa stadi za kijamii na kuwa na marafiki wachache ▪ Uhusiano dhaifu na wazazi ▪ Kujenga hofu na wasiwasi ▪ Kuonekana mwenye wasiwasi ▪ Uelewa masuala ya watu ya watu wazima tofauti na umri wake ▪ Kukojoa kitandani ▪ Jinamizi au ndoto za kutisha na kukosa usingizi ▪ Kugotea/ au kusinzia mara kwa mara ▪ Kukosa uzingativu/kuvuta mawazo ▪ Kuwa na lugha ya matusi/kucharuka ▪ Kujidhuru kama vile kujikata ▪ Kupungua kwa ufanisi shulenii ▪ Utoro shulenii ▪ Kuharibu au kuvunja vitu na kupiga mifugo

Kushughulikia Visababishi vya Ukatili wa Kijinsia na Ukatili dhidi ya Watoto

Kisa Mafunzo cha Mwendamseke

Soma kisa mafunzo (kiambatisho 2) kwenye kitabu cha kiada cha washiriki na jibu maswali yafuatayo:

Mwendamseke ni binti mwenye umri wa miaka sita anayeishi na shangazi yake. Shangazi yake ameolewa na ana watoto watatu ambao ni Kibuti (13), Shelu (8) na Jenama (11). Familia hii inaishi katika mtaa wa mtakuja kwenye chumba kimoja cha kupanga ambacho kimegawanywa kwa kutumia pazia. Shangazi yake Mwendamseke anaishi na mtoto mwengine anayeitwa Jerome (8) ambaye ni mtoto wa mjomba wake Mwendamseke. Mwendamseke hakuwahi kumfahamu mama yake. Kabla hajaanza kuishi kwa shangazi yake alikuwa akiishi na baba yake ambaye amefariki miezi mitatu iliopita.

Kwa sasa mwendamseke ni mwanafunzi wa darasa la pili katika shule ya msingi Mtakuja ambako anasoma pamoja na watoto wa shangazi yake. Kwa kawaida Mwendamseke anakwenda shulenii na ndugu zake, siku moja wakati akiwa darasani alionekana kutokuwa na furaha. Alijikojolea darasani, hali iliyo sababisha mwalimu wake amuuilize maswali mengi na kumuadhibu mbele ya wanafunzi wenzake.

Baada ya mwalimu kutoka darasani, Mwalimu alimshirikisha kisa cha mwendamseke mwalimu mwengine aitwaye Juliana. Mwalimu Juliana aliamua kumuuita mwendamseke na akazungumza naye kwa muda mrefu. Baada ya kuzungumza naye, mwalimu Juliana aligundua mambo yafuatayo;

1. Mwendamseke alinyanyaswa kingono na binamu yake aitwaye kibuti
2. Mwendamseke alimhadithia bibi yake kisa cha kunyanyaswa lakini bibi yake alimwambia afiche kisa hicho.
3. Mwalimu alibaini kwamba binamu yake Mwendamseke, Kibuti alinyanyaswa kingono na ndugu zake ambao ni Sheluu, Jenama na Jerome.

Maswali

- Je? Kuna unyanyasaji wa kijinsia au wa watoto katika kisa hiki?
- Kama ndio, Je, ni aina gani ya ukatili dhidi ya watoto uko katika kisa hiki?
- Kuna dalili gani za ukatili dhidi ya watoto kwenye kisa hiki?

Mbinu ya Kumzingatia Manusura (Survivor –Centered Approach)

<ul style="list-style-type: none"> ■ Huweka mazingira shirikishi ambapo: ○ Haki na matakwa ya manusura yanaaheshimiwa ○ Usalama wao unahakikishwa ○ Wanahudumiwa kiutu na heshima 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Waraka unaozingatia manusura unajali zaidi maadili yafuatayo; ○ Kuheshimu haki za binadamu ○ Usalama ○ Utunzaji siri ○ Ridhaa arifu (kuomba ridhaa) ○ Utu na kujitambua ○ Kutokuwa na ubaguzi ○ Uhimizaji usawa wa kijinsia ○ Isiyoongeza madhara
---	---

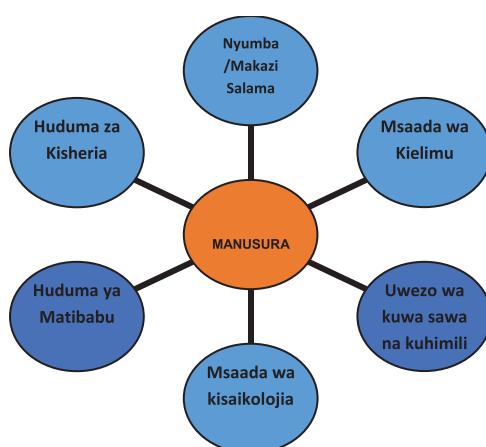
Mahitaji ya Manusura wa Ukatili wa Kijinsia na Ukatili dhidi ya watoto

Huduma kwa Manusura wa Ukatili

Tengeneza mazingira wezeshi ambapo:

- Manusura atapatiwa haki na mahitaji yake yataheshimiwa
- Usalama wa manusura umehakikishwa
- Wanapewa huduma kwa kuzingatia utu na heshima

Nong'ona

Je, ukatili wa kijinsia unaweza kufanyika kwa wavulana na wanaume?

Nong'onezaneni kwa jozi kwa dakika mbili. Halafu badilishaneni uzoefu wenu:

Katika jozi, jadili na badirishana uzoefu:

- Je, familia ya Mwendamseke, Kibuti na watoto wengine wanahitaji aina gani ya huduma?
- Je, UKUJA unaweza kuzuia au kukinga, saidia manusura wa ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto? Kwa njia gani?

D) Utoaji huduma kwa manusura wa ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto Huduma za Kuzuia na Huduma Okozi

(i) Huduma za kuzuia

- Kuhamasisha jamii kukabiliana na mila na desturi kinzani zenyе ubaguzi kwa njia shirikishi inayojenga uelewa na kuhimiza Ujumuishi Jamii.
- Shajiisha/elimisha wanaume, wanawake, wasichana balehe na vijana kuhusu uwiano wa Kijinsia na haki za kibinadamu.
- Kufanya mazungumzo na viongozi wa dini, wasomi na watu wengine viongozi wenye ushawishi kuwezesha kuleta tafakuri na kampeni ya uwiano wa kijinsia.
- Kujenga uwezo na uwezeshaji kwa mamlaka za serikali za mitaa, za mikoa na serikali kuu kutunga sera, kuweka bajeti, mipango, itifaki na miongozo kwa ajili ya huduma saidizi za kijinsia.
- Kuimarisha taratibu za kijamii na kisheria kwa ajili ya kukabiliana na mila na desturi zenyе madhara kwa mkundi yanayoishi katika mazingira hatarishi.
- Kuongeza thamani ya wasichana balehe, watu wenye ulemavu, wanawake, wanaume, na watu wenye mahitaji maalum kwa njia ya uraghribishi, kutambuliwa, kuonekana na kampeni za ulinzi jamii.
- Kushughuliki vikwazo vya kitaasisi kufikia uwiano wa kijinsia kwa kuelekeza afua zenyе ubaguzi mbaya unaouzuia kuleta matokeo yenye usawa na uwiano.
- Kuandaa afua za kuhimiza malezi saidizi na mazingira salama ya kijamii kuanzia utotoni.

(ii) Utoaji huduma kwa manusura wa ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto (Huduma Okozi)

Huduma Okozi	Huduma Okozi
<ul style="list-style-type: none"> • Inapunguza matokeo au athari za ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto na kukinga kiwewe na kihoro zaidi • Msaidie manusura kupata huduma za afya na ustawi • Msaidie manusura kupata mahitaji yake ya kimwili, kihisia, kisaikolojia na mahitaji ya kiiamii	<p style="text-align: center;">Hulenga</p> <p>Kupunguza matokeo au athari za ukatili wa Kijinsia na Ukatili dhidi ya watoto</p>

Huduma Okozi

- Kuwapa makazi na makao ya muda kwa manusura wa Ukatili dhidi ya Watoto na Ukatili wa Kijinsia (Makao ya watoto na nyumba salama zilizo sajiliwa)
- Kuwapa manusura huduma bora za kiafya, kitabibu na za kisheria
- Kuwapa msaada wa kijamii na wa kisaikolojia na rufaa
- Kuimarisha na kusaidia mifumo ya usuluhishi ya jamii kama vile kamati za kata.

Umuhimu wa UKUJA katika Kushughulikia Ukatili dhidi ya Watoto na Ukatili wa Kijinsia

- Iwapo UKUJA hauzingatiwi katika Jamii, inasababisha Ukatili dhidi ya watoto na Ukatili wa Kijinsia
- UKUJA ni dhana yenye kulenga kuboresha kufikia rasilimali za maisha na huduma kwa usawa na uwiano
- Mbinu ya kushughulikia Ukatili dhidi ya Watoto na Ukatili wa Kijinsia lazima iwe jumuishi kwa makundi yote ya jamii. Mifano ya hatua za kuchukua: Kujenga uelewa, kubadilisha mitazamo, kuvunja ukimya unaohusu mila na desturi mbaya za kitamaduni

Dondoo Muhimu:

- Kutomuacha mtu yejote
- Kuna Aina nne za ukatili wa kijinsia na aina tano za ukatili dhidi ya watoto
- Aina za ukatili dhidi ya watoto na ukatili wa kijinsia zinatofautiana kutokana na hatua za kuanzia utoto, baleghe na utu uzima
- Tunahitaji kushughulikia mila na desturi za kitamaduni za kijinsia zinazosababisha ukatili dhidi ya watoto na ukatili wa kijinsia
- Tunapotoa huduma kwa manusura wa ukatili wa Kijinsia na ukatili dhidi ya watoto tunahitaji kushirikisha sekta zote na mbinu zinazozingatia maslahi ya manusura ili kukidhi mahitaji yao na kupunguza madhara ya kiwewe na kihoro.

Mada 3: Kipindi cha Kwanza: Utangulizi wa Mbinu ya THUBUTU (iDARE)

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi hiki washiriki waweze;

- Kueleza dhana ya THUBUTU
- Kutumia dhubutu kubainisha masuala ya UKUJA katika jamii zao na kubuni Suluhisho
- Kuelewa uhusiano baina ya taarifa na takwimu na ubainishaji wa tatizo na ufuatiliaji wa utendaji

A. Je, Mbinu ya THUBUTU ni Nini?

- Ni mbinu ya kisayansi ya uboreshaji inayotambua upungufu na ufunguzi kuboresha utoaji wa huduma.
- Ilianza kutumika Marekani na imeendelea kutumiwa na nchi nyingine thelathini na tano duniani, kukubalika na kutumiwa kwa uhuru na wataalamu wa nchi mbalimbali duniani.
- Dhana hii inasisitiza uhusiano wa karibu na wadau, kuendelea kujifunza na kutumia stadi, mbinu mpya na taratibu za kutatua upungufu wa UKUJA, kupata suluhisho la gharama nafuu na mchakato endelevu wa wazi utakaowezesha kujitegemea.

B. Matumizi ya Mbinu ya THUBUTU

- Kuelewa masuala ya UKUJA kwenye jamii unayofanya nayo kazi na namna itakavyoathiri malengo na madhumuni ya programu.
- Kufuatilia mabadiliko yanayohusiana na UKUJA ili kutambua iwapo suluhisho lililopendekezwa linaleta matokeo yanayo tarajiwa.

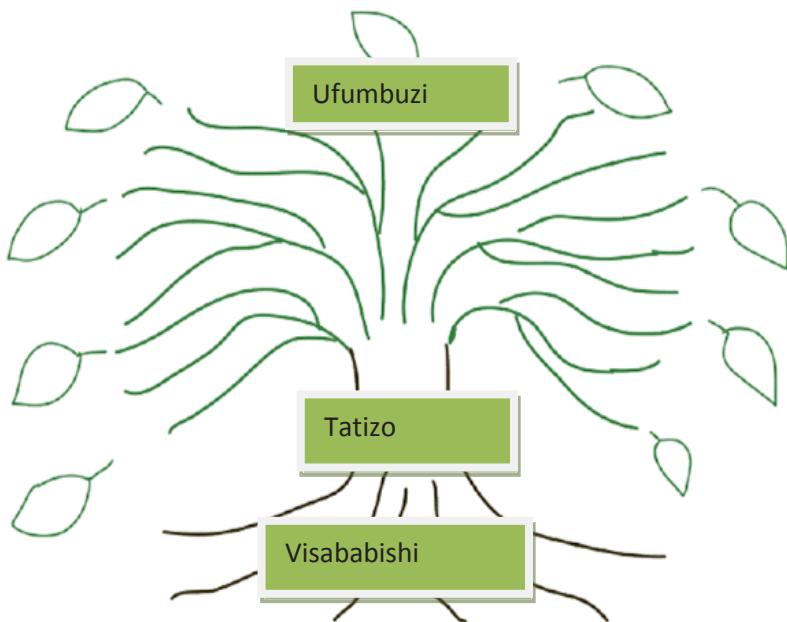
Mbinu Ya "THUBUTU"

 Tambua	<ul style="list-style-type: none"> • Tambua: Mapungufu na Vizuizi katika ngazi zote za mazingira ya kijamii na kikolojia,yanaathiri matokeo yaliyokusudiwa. Matokeo yanathibitishwa kwa kupitia ukaguzi na uchambuzi wa mezani, kuangalia taarifa, kupitia mahojiano ya mtoa taarifa, pamoja na kuwashusiha Wadau.
 Huluku/ Buni	<ul style="list-style-type: none"> • buni: mpango wa kina na ufumbuzi wa kitamaduni na muktadha unaofaa kushughulikia mapungufu yaliyopo na vikwazo viliviyotambuliwa kufikia lengo maalum, linalopimika, linaloweza kufikika, linalofaa, na kwa wakati. Tumia rasilimali zilizopo na uwezo wa kubuni ufumbuzi wa ndani.
 Uchung uzzi	<ul style="list-style-type: none"> • Tumia na chunguza/tathmini ya ufumbuzi kama timu, pitia matumizi ya zana zinazofaa Takwimu za ubora na kiasi, jenga uwezo kupitia njia mbalimbali ambazo zinaendana na vipaumbele vyta ndani. Daima zingatia kanuni ya "Usifanye madhara"
 Taarifa	<ul style="list-style-type: none"> • Rekodi uboreshaji wa utendaji, Takwimu za ubora, utendaji bora, kitu kizuri ulichojifunza na ujuzi unaotokana na mbinu bora na za uwazi za kujifunza, ufuatiliaji na tathmini.
 Usamba zaji	<ul style="list-style-type: none"> • Tanua na kuongeza wigo wa suluhisho, ikiwa imethibitishwa kufanikiwa; ikiwa imethibitishwa kuwa haina ufanisi, tambua na kubuni mabadiliko mengine ili kufikia makubaliano ya pande zote juu ya malengo yaliyokusudiwa

Hatua ya Kwanza: Tambua Upungufu na Vizuizi

- Tambua upungufu na vizuizi vinavyogusa matokeo yanayotarajiwa
- Thibitisha matokeo kwa njia ya mapitio ya mezani alifu uchambuzi,taarifa , mahojiano na watoa taarifa muhimu na kuwashirikisha wadau
- Tumia uchambuzi wa mti wa matatizo kutambua upungufu.

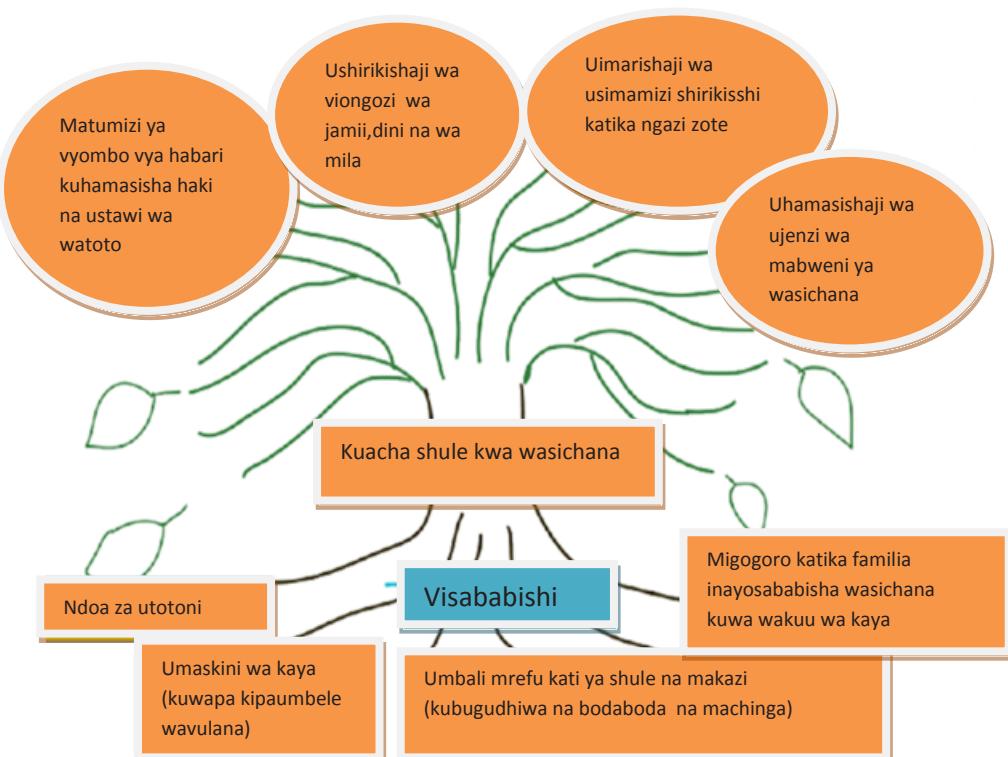
Tumia mchoro namba moja

Kazi ya Makundi

- Tambua visababishi vya wasichana kuacha masomo katika elimu ya msingi
- Chora mti wa matatizo, onyesha muhtasari wa visababishi na ufumbuzi wa tatizo au matatizo yaliyotambuliwa/bainishwa
- Chora mti huo katika bango kitita na wasilisha

Tanbihi: Tumia mfano halisi kutoka kwenye eneo unalotoka

Hatua ya Pili: Buni/Tayarisha Mpango Kazi

- Andaa malengo ya uboreshaji ambayo ni mahususi yanayopimika, yanatekelezeka, husianifu na yanayozingatia muda.
- Buni/tayarisha suluhisho linalokidhi utamaduni na muktadha ili kufikia malengo ya maboresho yaliyoafikiwa.
- Hamasisha matumizi ya rasilimali na nyezo zilizopo ili kubuni suluhisho la ndani ya uwezo wao.

Namna ya Kubuni Mkakati

- Tayarisha lengo Je, unataka kufikia nini?
- Je, utapimaje mafanikio?
- Je, sababu za msingi ni zifi na kwa nini?
- Unaweza kutumia njia gani ili kubaini vyanzo vya tatizo?
- Je, nani atakayewajibika?
- Unahitaji rasilimali zifi ili kufikia lengo?

Kazi za Makundi

Kwa kutumia makundi yaliyoundwa katika kuchambua mti wa matatizo unda mpango wa kupunguza viwango vya wasichana kuacha shule.

Mfano wa Mpango wa THUBUTU wa Kutatua Tatizo la Wasichana Kuacha Shule

Suala/Tatizo	Wasichana Kuacha shule
Lengo	Kuongeza idadi ya wasichana wanaomaliza elimu ya msingi na ya sekondari kutoka 70% hadi 90% ifikapo disemba 2022
Ashirio	Idadi ya wasichana wanaomaliza elimu ya msingi na sekondari
Uthibitisho	Mapitio ya taarifa za usajili wa mtihani wa Taifa
Sababu za Msingi /Vikwazo	Wazazi, watu wenye ushawishi na viongozi wa kimila wanaotumia mamlaka yao kushawishi jamii na kudumaza juhudzi za kuhamasisha elimu kwa wasichana
Suluhisho Lililopangwa	Kutumia watu wenye ushawishi na viongozi wa dina katika kuhamasisha jamii
Anayewajibika	Timu ya THUBUTU iliyochaguliwa

Hatua ya Tatu: Tumia na Tathmini Suluhisho

- Fanyeni kazi kwa kushirikiana
- Tumia zana husianifu
- Tumia taarifa na takwimu
- Tayarisha na tumia nyenzo na mbinu mbalimbali kulingana na vipaumbele vya mahali husika
- Muda wote zingatia kanuni ya ‘**USIDHURU**’

Sababu za Kufuatilia Suluhisho la UKUJA

- ✓ Kutathmini matokeo baina ya wanaume, wanawake au watu wazima na vijana – au makundi mengine yaliyo katika mazingira hatarishi
- ✓ Kusanya taarifa na takwimu zilizobainisha umri na jinsi
- ✓ Fuatilia mwenendo wa mabadiliko mara kwa mara
- ✓ Tafuta namna ya kuboresha taarifa na takwimu
- ✓ Mchakato huo utasaidia kuonesha namna makundi mbalimbali yalivyofikiwa

Taarifa Zilizotenganishwa za Jinsi vs Viashiria vya Jinsia

Takwimu Zilizotenganishwa za Jinsi	Viashiria Vinavyozingatia Jinsia
Taarifa na takwimu zilizofuatiiliwa nyakati tofauti zinazohusu wanaume na wanawake kwa ajili ya mkakati/kazi inayaolenga wanawake na wanaume	Viashiria vinavyopima mabadiliko katika hali na majukumu ya wanaume na wanawake katika kipindi fulani <i>Mfano: Uwiano wa washiriki waliopata mafunzo baina ya wanawake na wanaume</i>

Umuhimu na Sifa Bainifu za Viashiria Bora

Viashiria vimetayarishwa ili:

- Kufuatilia maboresho katika mchakato na
  - Kuonyesha mafanikio yaliyofikiwa kwa kulinganisha na lengo lililokusudiwa
- Viashiria vinapaswa:-
- kuhusiana na malengo ya mradi
  - kupimika, halisi, vinavyotegemeka, sahihi, vinavyozingatia muda na ni husianifu; na,
  - kuongeza uwezekano wa mafanikio unaongezeka wakati watekelezaji wanapolewa upungufu uliopo.

Mfano wa Ashirio Bora

Ashirio	Asilimia ya Wasichana Waliomaliza Elimu ya Msingi na Sekondari
Kigawe	Idadi ya wasichana waliomaliza elimu ya msingi na sekondari
Kigawo	Idadi ya wasichana walioandikishwa shule ya msingi na sekondari
Uthibitisho	Rejesta ya usajili pamoja na mitihani ya taifa
Wanaohusika	Afisa wa Elimu Wilaya, Afisa Ustawi wa jamii Wilaya/Halmashauri
Mzunguko	Kila mwaka

Hatua ya Nne: Tunza Kumbukumbu ya Mafanikio ya Utendaji

- Tunza kumbukumbu ya utendaji bora, uzoefu na ujuzi uliopatikana kulingana na mbinu za kujifunza kwa mafanikio ,uwazi ufuatiliaji na tathmini.
- Tumia mbinu ya taarifa na takwimu
- Pitia mpango wa utekelezaji na panga upya iwapo hukufanikiwa
- Kipindi cha kutunza kumbukumbu, mpango wa awali hupitiwa
- Katika kupanga upya mambo yafuatayo yazingatiwe
- Tumia masuluhisho yenyе muktadha unaofaa na unaohusu jamii

Pitia kwa pamoja upangaji upya

- Pitia malengo ya mpango
- Andaa na andika shabaha /madhumuni ya kushughulikia upungufu uliobainishwa
- Andika ashirio muhsusi kufuatilia maendeleo kwa kutumia taarifa na takwimu zilizopo na hali ya huduma.
- Bainisha masuluhisho yatakayotumika kuboresha na kuondoa upungufu
- Fuatilia masuluhisho kuona iwapo yataleta mafanikio

Hatua ya Tano: Ukuzaji na Mawanda ya Masuluhisho

- Iwapo itaonesha mafanikio endeleva yale mazuri
- Iwapo hayatakua na ufanisi, buni marekebisho mengine kufikia malengo madhumuni yaliyokubaliwa kwa pamoja na jamii inayohusika

Hatua za Kuongeza au Kuza

Mbinu iliyofanikiwa

- Ongeza/kuza huduma kwa kutumia mbinu mbalimbali
- Mfano : ongeza eneo la kijiografia hatua kwa hatua, anza eneo moja alafu ongeza maeneo mengine

Mbinu isiyofanikiwa

- Panga upya mchakato wa maboresho kwa kuzingatia tatizo lililobainishwa
- Buni masuluhisho tofauti na y ale yaliyojaribiwa awali
- Endelea kufuatilia mabadiliko na afua mpya zilizobuniwa ilikuangalia matokeo yake au mafanikio

Dondoo Muhimu

- Mbinu ya THUBUTU ni zana yenyе nguvu namuhimu katika utekelezaji wa michakato ya uboreshaji wa UKUJA
- Mbinu ya THUBUTU inahakikisha kuwa masuluhisho yana milikiwa na nchi, yanawasilishwa kwa njia endelevu yanasmamiwa kwa uwajibikaji na kumbukumbu zake kutunzwa ipasavyo

Sura ya 3 : Kipindi cha Pili : **Utangulizi wa Jarida la THUBUTU**

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi, washiriki waweze:

- Kueleza jarida la THUBUTU
- Kutumia jarida la THUBUTU kutunza kumbukumbu za shughuli za uborehaji wa UKUJA

Zoezi: Nong'ona

Kwanini ni muhimu kutunza kumbukumbu za uborehaji wowote?

a) Sehemu za jarida la THUBUTU

Jarida la THUBUTU lina sehemu zifuatazo:

Sehemu A: Upangaji #Mmpango Kazi

- Timu ya THUBUTU
- Muda wa uborehaji
- Madhumuni ya uborehaji
- Ashirio
- Ubainishaji wa upungufu na vikwazo vya UKUJA

Sehemu B: Mpangilio wa Masuluhisho

- Suluhisho lililopendekezwa
- Tarehe ya kuanza na kumaliza
- Ufanisi

Sehemu C: Grafu ya Ufuatiliaji wa Utendaji

- Chati ya mfuatano wa muda kwa ajili ya ufuatiliaji wa utendaji kwa kipindi kinachohusika
- Toa maelezo ya matokeo yasiyo ya kawaida

Jarida la THUBUTU

Sehemu A - Mpangilio wa Jarida (Mpango Kazi)

Jarida la (THUBUTU) iDARE

Kiongozi wa Kikundi:

Majina ya Washiriki wa Timu ya THUBUTU

Tarehe ya Kuanza ya Kutumia Jarida: _____ Tarehe ya mwisho: _____

Sehemu ya Kwanza

Lengo			
Maelezo ya Walengwa			
Kiashirio <i>Maelezo ya Kiashiria - Jumuisha kigawe na kigawo ikiwa inawezekana</i>	Kiashirio cha 1 Kigawe: Kigawo:	Kiashirio cha 2: Kigawe: Kiwawo:	
<i>Vikwazo vya Ukuja vinavyoweza kuathili malengo (kutoka kwenye mti wa matatizo)</i>			

Sehemu ya B: **Fomu ya Kujaza Mikakati:** Tafadhalii orodhesha hapa chini mikakati ambayo timu imetekeleza ili kufikia lengo. Andika mikakati yote, iwe ilifanikiwa au hapana. Pia kumbuka ilipoanza na ilipoisha (pale inapofaa) kukuwezesha kujifunza zaidi juu ya mikakati iliyotekeliza.

Kwenye nafasi hapa chini, orodhesha mikakati yote unayopanga kutekeleza kushughulikia lengo. Tumia sentensi 1-2 kuelezea suluhisho kwa ufupi. Onyesha ni nani anawajibika kupima suluhisho na kufuatilia matokeo.	Tarehe ya kuanza: Siku / Mwezi / Mwaka	Tarehe ya mwisho Siku / Mwezi / Mwaka	Zinafanya kazi? (Ndio/hapana) Je, kulikuwa na uboreshaji wowote ulioonekana na kuandikwa?	Maoni: <ul style="list-style-type: none"> Andika hapa sababu zozote zinazoweza kusababisha suluhisho lifaulu au lisifanikiwe; Onyesha mikakati yote kwa kuzingatia ukubwa wa kiashiria ulioambatana na suluhisho hili. Onyesha ikiwa matokeo ya mkakati ni endelevu au ni ya mara moja
1. Mtu anayewajibika:				
2. Mtu anayewajibika:				
3. Mtu anayewajibika:				

4. Mtu anayewajibika:				
5. Mtu anayewajibika:				
6. Mtu anayewajibika:				

SEHEMU YA C: JARIDA LA THUBUTU

Grafu ya Ufuautiliaji wa Utendaji

Grafu ya matokeo yasiyo ya kawaida:

Ashirio/ % Tanbihi: Onyesha kwenye grafu wakati suluhisho lilipotolewa.

Mfano: Mabadiriko yasiyo ya Kawaida (Annotation)

Tarehe	Mabadiriko Yasiyoyakawaida (Sababu)	Mambo ya Kufuatilia
	Takwimu za Kuanzia	Takwimu kabla ya Jitihada za Maboresho

Mfano: Namna ya kutumia jarida la THUBUTU

Kisa Mafunzo cha Mkoa wa Iringa

Lengo: Ni kuboresha utoaji taarifa za ukatili wa kijinsia kwa wanaume

Kiongozi wa Timu: Martin Chuwa, Afisa ustawi wa Jamii - Mkoa wa Iringa

Washiriki:

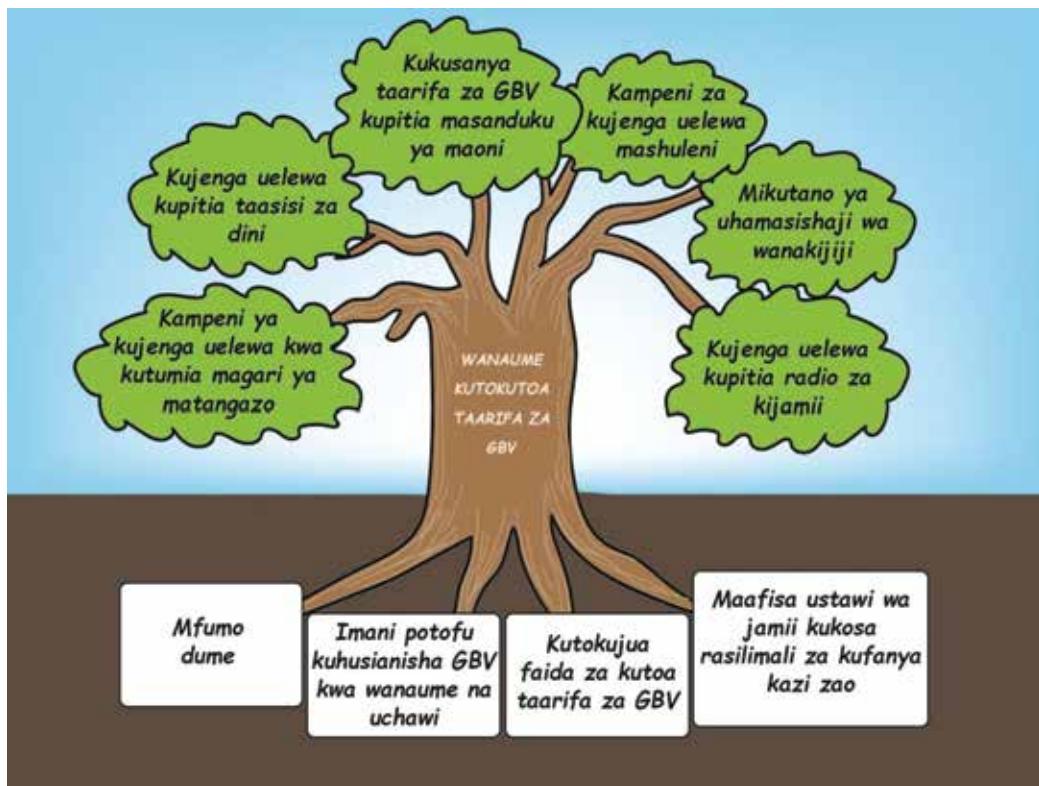
- Tiniel Mmbaga, Afisa Ustawi wa Jamii – Manispaa ya Iringa*
- Josephine Mwaipopo, Afisa Ustawi wa Jamii - Ofisi ya Mkoa Iringa*
- Issa Mohamedi ,Afisa Ustawi wa Jami i- Halmashauri ya kilolo*
- Victor Mwaipungu, Meneja Mradi Shirika la SOS Village – Mkoa wa Iringa*
- Gladness Amulike, Afisa Ustawi wa Jamii - Halmashauri ya Wilaya ya Iringa*

Tarehe ya Kuanza Kutumia Jarida: Julai 2020 Tarehe ya Kumaliza: Disemba 2020

Sehemu ya Kwanza: Upangaji wa Jarida

Lengo	<i>Kuungeza idadi ya taarifa za unyanyasaji wa kijinsia kwa wanaume kutoka 4% julai 2020 hadi 30% kufikia mwezi disemba 2021</i>	
Kiashirio Inajumuisha kigawe na kigawo inapowezezeka na Vikwazo vya UKUJA katika kufikia malengo(ingiza kutoka kwenye zana ya tahthmini ya chimbuko)	<p>Kiashiria cha kwanza: idadi ya asilimia ya wanaume walioripoti kwa mwezi</p> <p>Kigawe: idadi ya wanaume walioripoti unyanyasaji wa kijinsia</p> <p>Kigawo: jumla ya visa vya unyanyasaji wa kijinsia vilivyoripotiwa</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ <i>Mfumo dume unaozua wanaume kuripoti matukio ya ukatili wa kijinsia</i> ☐ <i>Imani za kishirikina; kwamba wanaume walionyanyaswa kijinsia wamerogwa</i> ☐ <i>Kutokuwa na elimu ya manufaa ya kuripoti matukio ya ukatili wa kijinsia. Baadhi ya watu wanachukulia kwamba kunyanyaswa kijinsia ni hali ya kawaida katika jamii</i> ☐ <i>Maafisa Ustawi wa Jamii kushindwa kutoa elimu ya ukatili wa kijinsia katika jamii kutoekana na kukosa rasilimali, mfano ukosefu wa usafiri.</i> 	<p>Kiashira cha pili: idadi ya watu wazima (wanaume na wanawake) walifikiwa na elimu ya unyanyasaji wa kijinsia katika vijiji ishirini.</p> <p>Kigawe: idadi ya watu wazima walifikiwa</p> <p>Kigawo: idadi ya watu wazima kijijini (wenye umri zaidi ya miaka 18)</p>

Mfano: Mti wa Matatizo

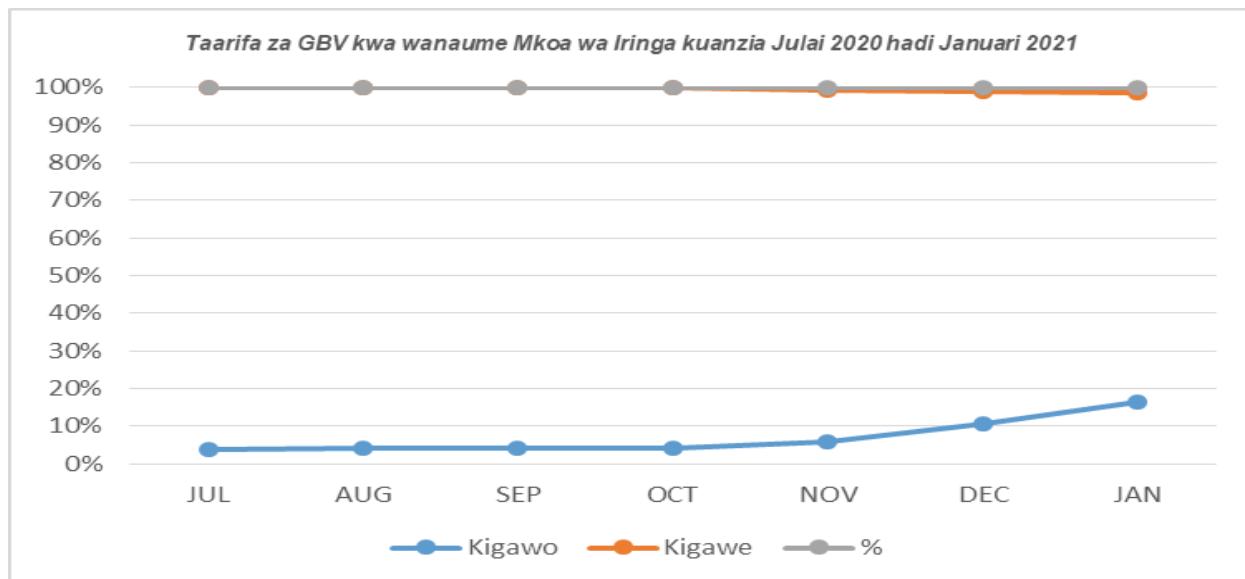
Mfano: Suluhisho

Sehemu ya Pili: Mpangilio wa Masuluhisho: Tafadhali orodhesha masuluhisho ambayo timu imetaja ili kufikia lengo. Andika masuluhisho iwe yanafaa au hayafai pia zingatia wakati ambapo ilianza na wakati ambapo iliisha (pale inapofaa) kuwezesha kuelewa zaidi kuhusu masuluhisho yaliyoteklezwa

Katika nafasi iliyopo orodhesha masuluhisho mnayopanga kutekeleza ili kufikia lengo. Tumia sentensi 1-2 kwa kueleza suluhisho kwa muhtasari. Onesha anayehusika kupima suluhisho na fuatilia matokeo.	Tarehe ya kuanza (siku/mwezi/mwaka)	Tarehe ya kumaliza (kama itafaa)	Ufanisi? (ndio /hapana) je kulikua na ufanisi wowote uliopatikana	Maoni: onesha sababu yoyote ya msingi iliyofanya suluhisho liwe na manufaa au lisiwe na manufaa. Pia onyesha suluhisho lolote kwenye kiashiria kilicho onekana kwenye suluhisho hili. Onyesha kama matokeo yaliyotokana suluhisho ni endelevu au ya mara moja
1. Mikutano ya kijiji (Tenganisha mafunzo ya wanaume na wanawake) Mhusika; Issa Mohhamed , Afisa ustawi wa Jamii-halmashauri ya wilaya ya	12/07/2020	19/12/2020	Ndio	Ilikua na mafanikio kwa kuwa wanajamii walishiriki kikamilifu na walihimizana kutoa taarifa za ukatili wa kijinsia

kilolo				
2. Uhamasishaji wa ukatili wa kijinsia kupitia vyombo vya habari- Radio Furaha FM, Ebony FM, Community FM na Qibla ten FM Mhusika: Martin Chuwa - Afisa Ustawi wa Jamii- Mkoa wa Iringa	10/07/2020	-	Ndio	Njia hii ilikua na mafanikio wa husika waliuliza maswali katika vipindi na kupata majibu, watu waliendelea kupiga simu kwa Maafisa Ustawi wa Jamii wakitafuta taarifa zaidi kuhusu ukatili wa kijinsia.
3. Kampeni ya kujenga uelewa wa unyanyasaji wa jinsia katika shule (Shule za msingi 11 na shule 9 za sekondari). Walengwa ni wanafunzi wenye umri kati ya miaka nane hadi kumi na nane wa jinsia zote. Mhusika: Gladness Amulika- Afisa Ustawi wa Jamii Hlmashauri ya Wilaya ya Iringa	28/07/2020	-	Ndio	Wanafunzi walitoa taarifa za ukatili wa kijinsia baina yao, wazazi na walezi.
4. Kuanzisha masanduku ya maoni ya ukatili wa kijinsia ambapo wanafunzi wenye taarifa za ukatili wa kijinsia wataweka Mhusika: Tiniel Mmbaga- Afisa Ustawi wa Jamii – Manispaa ya Iringa	14/08/2020	-	Ndio	Wanafunzi walisaidia kutoa taarifa za unyanyasaji wa kijinsi baina yao na wazazi/walezi wao
5. Kujenga uelewa kupitia taasisi za kidini – kuendesha semina kwa viongozi wa dini kwenye misikiti na makanisa wakati wa ibada, ambapo afisa usatwi wa jamii anatoa elimu Mhusika: Martin Chuwa- Afisa Ustawi wa Jamii - Mkoa wa Iringa	17/08/2020	-	Ndio	Maaskofu wa Kanisa la KKKT na Anglikana waliomba wapelekewe semina za ukatili wa kijinsia katika sharika/parokia zote
6. Kufanya kampeni ya kijamii kwa kutumia magari yenye vipaza sauti ndani ya mkoa. Mhusika: Martin Chuwa - Afisa Ustawi wa Jamii - Mkoa wa Iringa	22/08/2020	20/12/2020	Ndio	Maafisa Ustawi wa Jamii walipokea simu kutoka kwa wanajamii wakiomba ufanuzi wa mambo mbalimbali yanayohusu ukatili wa kijinsia.

Mfano : Ufutiliaji wa utendaji (ingiza grafu ya taarifa)

Mwezi	Julai	Agosti	Septemba	Oktoba	Novemba	Disemba	Januari
Kigawo	25	27	31	30	56	132	245
Kigawe	616	622	708	712	911	1116	1226
%	4.1%	4.2%	4.5%	4%	6.1	11.8	19.9

Mfano: Ufafanuzi

Tarehe ya kuanza kukusanya taarifa na takwimu(linganisha namba hapo)	Ufafanuzi(Sababu)	Masuala ya Ufutiliaji
1. Julai 2020	Taarifa za msingi	Takwimu na taarifa kabla ya kuanza jithada za maboresho
2.		
3.		

Kazi za Makundi

Tumia jarida la THUBUTU (Kiambatisho Na. 3 katika kitabu cha mshiriki):

- Bainisha upungufu na vikwazo vya UKUJA -Tumia mbinu ya mti wa matatizo
- Tayarisha masuluhisho kwa upungufu uliobanishwa
- Tumia na tathmini mabadiliko (Jaza taarifa na takwimu za msingi kwenye grafu)
- Andika mpango wa maboresho yako katika bango kitita kwa ajaili ya kuwashirikisha wengine

Mawasilisho

Kazi ya Makundi

- Kufanya kazi kwa makundi kutok katika eneo lilelie la kijiografia (kama vile Mkoa, Halmashauri au Kata)
- Bainisha changamoto za kiustawi wa jamii
- Tumia jarida la THUBUTU kupanga uboreshaji
- Pitia hatua zote za awali za THUBUTU mpaka ‘’kurikodi’’
- Uwasilishaji

Dondoo za Muhimu

- Jarida la THUBUTU ni muundo rasmi wa utunzaji kumbukumbu za uboreshaji UKUJA
- Jarida hili likitumiwa kwa usahihi hukusanya taarifa na takwimu kwa hatua zote za THUBUTU

Mada 4. : Kipindi cha Kwanza: Uingizaji UKUJA katika Ngazi ya Jamii

Ifikapo mwisho wa kipindi, washiriki kuelewa:

- UKUJA na dhana husianifu
- Uhusiano kati ya UKUJA na Ukatili wa Kijinsia na Ukatili dhidi ya Watoto
- Mbinu ya THUBUTU na matumizi yake katika ngazi ya jamii

A. UKUJA na Dhana Husianiafu

UKUJA ni dhana inayoshughulikia vikwazo vya kijamii na kiutamaduni katika kuboresha ufikajia wa rasilimalia na huduma za ustawi wa jamii

Jinsi: Ni sifa za kibiolojia za wanaume na wanawake (sehemu tofauti za mwili) na tofauti ya homoni kati ya aina mbili za jinsi.

Jinsia: Mgawanyo wa majukumu na wajibu kati ya wanaume na wanawake ambayo jamii imejiweke. Majukumu hayo yanatofautiana kulingana na mila, desturi na tamaduni husika.

Uwiano wa Kijinsia: ni mchakato unaolenga kuleta usawa kwa kuzingatia mahitaji ya wanaume na wanawake.

Usawa wa Kijinsia: Unamaanisha kuwa wanawake na wanaume wana fursa sawa na haki ya kufurahia haki za kibinadamu. Pia, wana haki ya kuchangia na kunufaika kiuchumi, kijamii, kiutamaduni, kisiasa na kufanya uamuzi.

Manufaa ya Ujumuishaji Jamii katika Huduma za Kijamii

- Inawezesha wanajamii kufikai rasilimali na huduma kwa usawa
- Hupunguza madhara yanayotoka na mila na desturi potofu
- Huongeza uwezo wa wanajamii kuchangia katika kuingiza UKUJA
- Hufanya huduma za kijamii ziwe endelevu
- Hupunguza ukosefu wa usawa na uwiano

Ukatili wa Kijinsia ni ukatili unaoelekezwa kwa mta mmoja mmoja kwa msingi wa maumbile yao ya kibiolojia .

Aina za Ukatili wa Kijinsia

- Kimwili
- Kingono
- Kiuchumi
- Kiasikolojia

Dalili na Matokeo ya Ukatili wa Kijinsia

- Hisia kali za kutokuwa na mamlaka na uhatarishi
- Uwezo mdogo wa ufikiaji shughuli za kujipatia kipato
- Kukosa uhuru wa ufikiaji rasilimli fedha
- Hasira na ugomvi (kama matokeo ya hisia ya kutokuwa na mamlaka)
- Hofu kwamba hayuko salama na inaweza kutokea
- Kutowaamini wengine
- Kujitenga kutaka kuwakwepa watu wengine kutokana na aibu, kutokujiamini hali ya wasiwasi, kujihisi tofauti au mbali na wengine.
- Kushindwa kuona ya baadae ambapo mambo huonekana tofauti na tunavyoyaona hivi sasa
- Hisia ya kuchafuliwa na kupoteza hali ya kujiamini katika mazingira ya ubakaji
- Hofu ya kugusana kwa namna yoyote na kushiriki tendo la ndoa hata na mwandani.
- Wasiwasi, kupatwa na hofu na kukumbuka ya zamani.

Matokeo: Utoro kazini, kuumia mwili, mimba zisizo tarajiwa, kujitenga, msongo wa mawazo, ulemavu wa kudumu na kifo kinawenza kutokea.

Ukatili dhidi ya Watoto: ni ukatili dhidi ya watu wenye umri chini ya miaka 18.

Aina za Ukatili dhidi ya Watoto

- i. Kimwili
- ii. Kingono
- iii. Kihisia na kisaikolojia
- iv. Ukatili na unyanyasaji mtandaoni
- v. Kutelekezwa
- vi. Usafirishaji haramu wa watoto na utumikishwaji

Dalili za Ukatili dhidi ya Watoto

Mabadiliko ya tabia/haiba, kuwa mshari, kusinzia darasani, utoro shuleni, harufu isiyo ya kawaida na uoga.

Matokeo/Madhara

Kutojiamini, kuacha masoma, kiwewe, kihoro, mimba za utotoni, kujitenga, majeraha ya mwili, ulemavu na kifo kinawenza kutokea.

Njia za Kuzuia Ukatili wa Kijinsia na Ukatili dhidi ya Watoto

- Kutoa taarifa kwa wakati
- kujenga uelewa kuhusu ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto
- kushughulikia mila na desturi zinazochangia ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto
- kuepuka mazingira hatarishi
- Uanziashaji wa nyumba salama
- Piga simu ya bure ya kutoa taarifa ya vitendo vya ukatili 116
- Kuimarisha madawati na kamati za ulinzi na usalama wa wanawake na watoto

Namna ya Kutumia Mbinu ya THUBUTU katika Kutatua Upungufu wa UKUJA

- Tumia mbinu shirikishi za kijamii
- Shirikisha vinara waliopo katika jamii
- Bainisha viashiria vya kijinsia
- Wahusishe viongozi waliopo katika jamii, watu maarufu, mabaraza ya watoto, madawati ya ulinzi wa mtoto na vikundi vya malezi

Mbinu ya Tambua, Huluku/Buni, Uchunguzi, Taarifa, Usambazaji (THUBUTU)

Maswali yafuatayo yanapaswa kuulizwa ili kuboresha utoaji wa huduma katika ngazi ya jamii kwa kutumia mbinu ya UKUJA:

- Weka lengo: Tunataka kupata mafanikio gani?
- Weka viashirio: tutayapimaje?
- Ni mbinu ngani zitatumika kubaini vikwazo?
- Ni nini kinachosabaisha vikwazo?
- Nani anawajibika?
- Tunahitaji rasilimali zipi ili kufikia lengo?

Mbinu Ya "THUBUTU"

Tambua	<ul style="list-style-type: none"> Tambua: Mapungufu na vikwazo katika mazingira ya kijamii, hasa yale yanayoathiri matokeo ya uwiano na usawa yaliyokusudiwa, Matokeo yanathibitishwa kwa kupitia taarifa mbalimbali
Huluku / Buni	<ul style="list-style-type: none"> Ubunifi: Buni Mpango wa kina na ufumbuzi wa kushughulikia mapungufu yaliyopo na vikwazo viliviyotambuliwa kufikia lengo maalum. Daima zingatia kanuni ya Do No Harm
Uchunguzi	<ul style="list-style-type: none"> Tumia mbinu iliyobuniwa na kutathimini ufumbuzi kwa pamoja kupitia matumizi ya zana zinazofaa, Daima kuzingatia kanuni ya Do No Harm
Taarifa	<ul style="list-style-type: none"> Rekodi , tunza kumbukumbu kitu kizuri ulichojifunza wakati wa utekelezaji fanya ufuutiliaji na tathmini
Usambazaji	<ul style="list-style-type: none"> Tanua na kuongeza wigo wa suluhisho, ikiwa umefanikiwa: kama haijafanikwa unaweza kuanza tena kuangalia mbinu bora inayofaa kufikisha malengo

Mada 4: Kipindi cha Pili: Ufuutiliaji wa Shughuli za UKUJA Ngazi ya Jamii

Malengo ya Kujifunza

Ifikapo mwisho wa kipindi, washiriki waweze:

- Kuelewa ufuutiliaji na kutathmini
- Kufuata mchakato wa kuendesha ufuutiliaji na tathmini katika UKUJA
- Kukusanya takwimu na taarifa za UKUJA
- Kufuatilia, tathmini, hakiki na toa taarifana takwimu za UKUJA

Ufuutiliaji na tathmini ni nini?

- Ufuutiliaji ni ukusanyaji wa takwimu na taarifa unaozingatia mpangilio wa viashirio ili kusaidia kupima mwenendo.
- Tathmini ni kupima mafanikio yaliyopo kwenye programu.

Umuhimu wa Ufuutiliaji na tathmini katika Shughuli za UKUJA

- Kuwawezesha wanajamii wote kushiriki katika shughuli zote za UKUJA ili kuleta ufanisi.
- Kuungeza uwezo wanajamii kushiriki katika shughuli zote za UKUJA
- Kuwezesha kufanya uamuzi wenye manufaa
- Kuwezesha jamii kutahmini mafanikio ya UKUJA na kubaini changamoto na upungufu unaojitokeza
- Kutumia takwimu na taarifa zilizopo kuboresha upungufu wa UKUJA

Namna ya kufuatilia na kutathmini shughuli za UKUJA katika jamii

Hatua ya Kwanza: Maandalizi

Ni mchakato wa kufanya ufuutiliaji na tathmini katika jamii utasimamiwa na Sekretariet za Mikoa na serikali za mitaa wakati wa usimamizi shirkishi.

- Mchakato unaanza kwa kutambua jamii ambako unataka kufanya shughuli za UKUJA:

- Tuma ujumbe kwa viongozi wa jamii ukiwaeleza sababu za mkutano (Tengeneza Agenda)
- Kusanya taarifa za watu walio katika mazingira hatarishi katika jamii(mfano takwimu zilizopo,huduma zilizopo, taasisi wezeshi zilizopo n.k)

Hatua ya Pili: Kukutana na Viongozi wa Kwenye Jamii

- Kuhakikisha kwamba kuna wadau wa kutosha hasa viongozi wa jamii wanaoshiriki kwenye mkutano.
- Jadiliana nao umuhimu wa kuelewa matokeo ya afua za makundi yaliyo katika mazingira hatarishi
- Panga na kubaliano wakati wa kupanga kikao cha jamii
- Andaa ratiba ya mkutano

Hatua ya Tatu: Uwezeshaji wa Mkutano wa Jamii

- Fika mapema
- Shauri viongozi wa jamii wachague mshiriki mmoja kuandika muhtasari wa kikao
- Waruhusu viongozi wa jamii waendelee na kikao kulingana na Agenda

Hatua ya Nne: Wakati wa Mkutano

- Wapongeze kwa juhudzi zaao za kuwasaidia makundi yaliyo katika mazingira hatarishi.
- Onyesha au pitia fomu ya tathmini ya viashirio vya UKUJA (kiambatisho No.5)
- Wataarifu wakusanya taarifa zitakazo wasaidia na viongozi wao kutathmini huduma kwa makundi yaliyo katika mazingira hatarishi
- Waeleze kwamba wanaweza kutumia mfumo huu kujadili na kutatua masuala mengine yanayohusiana na masuala ya ustawi wa jamii
- Waeleze majukumu ya watoa huduma za jamii katika kutathmini shughuli za UKUJA katika jamii
- Eleza zana za kukusanya taarifa za viashirio vilivyo chaguliwa
- Waombe wanajamii kuandaa muhtasari wa masuala muhimu yaliyo jadiliwa
- Ripoti ya mkutano inapaswa kuwasilishwa kwa Afisa Mtendaji wa Kata inayohusika

Hatua ya Tano: Mrejesho kwa Jamii

- Tumia muhtasari na viashirio kujaza fomu ya UKUJA (Jarida la THUBUTU)
- Mtoa huduma akipewa nafasi ya kuongea anapaswa kuhamasisha wanajamii kuendelea kuzingatia mabadiliko yanayo zingatia UKUJA.
- Washauri wanajamii walioshiriki mkutano kuwashirikisha wengine wasioudhuria

Hatua ya Sita: Fanya Mkutano na Viongozi wa Jamii/Maafisa Ustawi wa Jamii/Watoa Huduma za Jamii za Msingi/au Watu Wengine Walioteuliwa/Chaguliwa /au Wawakilishi wengine wa Serikali Waliochaguliwa au Kuteuliwa.

- Washukuru kwa ushiriki wao na kujitolea kwa ajili ya jamii yao
- Eleza umuhimu wa majukumu yao.
- Eleza mipango kazi na mipango ya baadae
- Waombe wawaalike watoa huduma za jamii ili kufanya mikutano ya ufuutiliaji na tathmini.

Dondoo Muhimu:

- Shughuli za ufuatiliaji na tathmini ya UKUJA zinasaidia kufanya mamuzi yanayotokana na uelewa
- Zinawezesha pia jamii kujifanyia tathmini ya mafanikio, ombwe, changamoto na kuwezesha kupanga upya maboresho.

Kiambatisho 1: Vigezo vya Watoto Walio Katika Mazingira Hatarishi (WWKMH)

- 1) Watoto wanaoishi katika kaya zenyе umaskini wa kipato na haziwezi kukidhi mahitaji yake kwa kujitosheleza kama vile elimu, huduma za afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za makuzi ya awali ya watoto, ulinzi na usalama wa kimwili na hisia.
- 2) Watoto wenye walezi ambaо ni wana ulemavu unaowazuia kutoa huduma na ulinzi kwa WWKMH.
- 3) Watoto wanaolelewa kwenye kaya za wazee (wenye miaka 60 na kuendelea) na wanaokosa huduma ya elimu, afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za makuzi ya awali ya watoto na ulinzi wa kimwili na kihisia.
- 4) Watoto yatima wanaokosa huduma ya elimu, afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za malezi na makuzi ya awali ya watoto na ulinzi wa kimwili na kihisia.
- 5) Watoto wanaokaa kwenye kaya zenyе walezi wenye magonjwa sugu wanaokosa elimu, huduma za afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za malezi na makuzi ya awali ya watoto na ulinzi wa kimwili na kihisia.
- 6) Watoto wenye ulemavu wanaokosa elimu, huduma za afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za malezina makuzi ya awali ya watoto, ulinzi wa kimwili na kihisia.
- 7) Watoto wenye magonjwa sugu (ikiwemo VVU) wanaokosa elimu, huduma za afya, chakula na lishe, makazi, huduma za VVU na UKIMWI, huduma za makuzi ya awali ya watoto na ulinzi wa kimwili na kihisia.
- 8) Watoto ambaо ni wakuu wa kaya.
- 9) Watoto wanaoishi na kufanyakazi mitaani.
- 10) Watoto walio kwenye hatari ya kufanyiwa ukatili, kunyanyaswa na/au kutelekezwa.
- 11) Watoto walio kwenye hatari ya kuhusika au kukinzana na sheria.
- 12) Watoto wanaoishi kwenye vituo vya kulelea watoto.
- 13) Watoto waliozaliwa gerezani au walioambatana na mama zao gerezani au waliopo rumande.
- 14) Watoto wanaotumikishwa katika ajira mbaya (unyonyaji wa kingono, shughuli za kijinai, ajira za majumbani) ambayo huathiri mahudhurio shulenii.
- 15) Wahanga wa usafirishaji haramu wa watoto
- 16) Watoto ambaо wako kwenye hatari ambazo hazisababishwi na yaliyotajwa hapo juu (kama vile utumiaji dawa za kulevyia, watoto wanaohama makazi kwa sababu ya majanga ya asili)

Kiambatisho 2: Igizo Dhima – Ujumuishaji Jamii

Kazi/Zoezi: Vaa Viatu vya Mwenzako (Vaa Uhusika wa Mtu Mwingine).

Malengo:

Washiriki wataweza kuelewa hali tofauti-tofauti za ujumuishaji wa kijinsia na kijamii katika mitazamo mbalimbali.

Muda wa Kazi/Zoezi: Dakika 45.

MAANDALIZI YA MWEZESHAJI

Tengeneza vipeperushi kwa ajili ya zoezi (angalizo: kulingana na mahitaji na ukubwa wa kikundi)

- Mvulana mwenye ulemavu
- Msichana mwenye ulemavu
- Msichana
- Mvulana
- Mwanamke
- Mwanamume
- Mwanamke asiyeye na elimu/ujuzi
- Mwanamume asiyeye na elimu/ujuzi
- Binti aliyeolewa
- Binti yatima
- Kijana yatima
- Mwanamke maskini
- Mwanamume maskini
- Mwanamke mwenye mtoto aliye na ulemavu
- Mwanamke mwenye ugonjwa wa UKIMWI
- Mwanamume mwenye ugonjwa wa UKIMWI
- Mwanamume aliyeathiriwa na pombe/Mlevi
- Mimba za utotoni
- Mvulana aliyeacha shule
- Msichana aliyeacha shule
- Mwanamke msomi wa tabaka la juu
- Mwanamke asiyesoma wa tabaka la chini

Hatua

1. Waambie washiriki wasimame na wapange mstari bega kwa bega.
2. Wagawie washiriki kadi zenyeye maandishi na waambie wasome kadi zao. Waambie wahakikishe hakuna mtu anayesoma kadi ya mwenzake au inaeleza nini.
3. Kumbuka: Kadi zinawenza kuning'inizwa shingoni kwa kutumia kamba, huku maandishi yakiwa yamefichwa kwa kuyageuzia upande wa mshiriki au kushikwa mkononi.
4. Wape washiriki muda wa kusoma kadi zao na kufikiria kuhusu utambulisho. Washiriki watatakiwa kuvalaa uhusika uliomo kwenye kadi walizogawiwa.(wakumbushe washiriki kwamba kadi zina utambulisho tofauti-tofauti na hazina lengo la kumfanya mtu ajisikie

vibaya). Baada ya kila mmoja kufahamu uhusika wake, waeleze namna zoezi litakavyofanyika.

5. Waeleze washiriki kwamba utasoma sentensi moja baada ya nyingine, kama jibu ni KWELI (kulingana na uhusika wa kwenye kadi) wanapaswa kupiga hatua moja mbele. Kama jibu ni SI KWELI wanapaswa kupiga hatua moja kurudi nyuma. Washiriki hawatakiwi kurudi kwenye mstari walioanzia kila unaposoma sentensi, badala yake waendelee pale walipopiga hatua. Waeleze washiriki wasizungumze wakati wote wa zoezi hili.

Soma maelezo yafuatayo na uangalie kama washiriki wanapiga hatua kusonga mbele ama kurudi nyuma:-

- Naweza kufanya uamuzi wa afya na maisha yangu.
- Naweza kufanya uamuzi nimuo nani au niolewe na nani na lini.
- Naweza kutembea mtaa wowote bila hofu ya kunyanyaswa au kudhalilishwa.
- Ni salama kwangu kwenda kukusanya kuni na kuchota maji kwenye maeneo ya mbali vijijini
- Naweza kununua ardhi na kupanda miti kwa ajili ya biashara bila woga wowote wala kusumbuliwa.
- Naweza kushiriki kupanga na kufanya uamuzi kuhusiana na kuhifadhi na kutunza mazingira ya asili.
- Niko huru kuchangia ujuzi/uelewa kuhusu maliasili na uoto wa asili katika vikao vyta kijiji.
- Naweza kudhibiti mali na kumiliki ardhi ya urithi pamoja na ndugu za mwanamume.
- Naweza kushiriki kikamilifu kwenye majadiliano ya kijamii yahusuyo utunzaji wa mazingira katika kufanya uamuzi.
- Naweza kuelewa vipeperushi ninavyopewa na wadau vinavyohusu utunzaji wa mazingira.
- Naweza kwenda kwa wazee wa kijiji kuongea nao kuhusu haki zangu za kumiliki ardhi.
- Niko huru kuwa kiongozi kwenye jamii yangu.

Baada ya kusoma sentensi zote, mwambie kila mshiriki asome maelezo yaliyo kwenye kadi yake ili kila mmoja aweze kuona. Waambie washiriki waangalie nafasi za wenzao, wale wlilosogea mbele, waliobaki palepale na waliorudi nyuma.

Uliza Maswali Yafuatayo:

1. Angalia umbali uliopo kati yako na wenzako, ni nani aliyesimama mbali nawe?
2. Nani alipaswa kupiga hatua mbele zaidi? Utajisikiaje kwenda hatua mbele zaidi wakati wengine wanashindwa?
3. Nani anayeweza kwenda hatua mbele zaidi? Unajisikiaje kwenda mbele wakati wengine wanabaki nyuma?
4. Nani anaweza kupiga hatua kurudi nyuma?
5. Nani anataka kuendelea kurudi nyuma? kuna mtu yoyote amerudi nyuma kwa kila hatua? Unajisikiaje kurudi nyuma?
6. Unaweza kutoa hitimisho gani kutokana na hili zoezi?
7. Kuna muunganiko gani unaweza kuunganisha na kazi yako?
8. Je, kuna matokeo gani kwenye njia hii ya kutolea huduma?

Kiambatisho 3: Orodha Hakiki ya Ujumuishi wa UKUJA katika Sera na Miongozo

ORODHA HAKIKI YA UJUMUISHI WA UKUJA KWENYE SERA NA MIONGOZO YA HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

Namna gani UKUJA unaingizwa kwenye Orodha Hakiki? Orodha hakiki inatumika kuelewa namna Taasisi inayosaidiwa inaingiza UKUJA Katika nyaraka na miongozo muhimu ambayo imeandalowi na Taasisi katika kusaidia utendaji wake. Miongozo ya nyaraka inaweza kuwa ni miongozo ya watumishi au miongozo ya kiufundi ambayo itasaidia kutoa mwelekeo wa namna Ujumuishi wa UKUJA ulivyozingatiwa. Alama zilizoonyeshwa katika orodha hakiki ni kwa ajili ya kuratibu kiwango cha kuingiza UKUJA na kutumika kutoa mapendekezo ya maboresho ya kukubalika kwa UKUJA. Ni muhimu kufanya mchakato wa ushiriki wa watoa huduma wa AZAKI za kijamii kuwezesha kujifunza na kuboresha Ujumuishaji wa UKUJA.

Orodha Hakiki ya Ujumuishi wa UKUJA

Lengo	Kutathmini kwa kiwango gani miongozo ya Taasisi /Shirika (kama vile, programu, miradi, shughuli na huduma) inatoa majibu kwenye mapungufu ya UKUJA na mahitaji ya walengwa au/wanufaika
Hatua	<ol style="list-style-type: none"> 1. Chagua mwongozo wa kutathmini na tafuta nyaraka husika (kama, nyaraka za kubuni au taarifa) 2. Fanya mapitio ya mwongozo kwa kutumia Orodha Hakiki Jumuishi ya UKUJA 3. Dodosa wadau husika na uwatembelee (kama ni muhimu) kwa ajili ya kufidia mapungufu kwenye ujuzi 4. Shirikisha matokeo/mrejesho kwakuhusisha mapendekezo pamoja na wadau husika

Orodha Hakiki itatumika na wawakilishi waliofundishwa, wanaotambuliwa kama wahakiki kwenye orodha hii. Wahakiki wata jumuisha wawakilishi kutoka Wizara yenyen dhamana za huduma za Ustawi na Jamii, TAMISEMI na Wadau wengine wanaotoa huduma za ustawi wa Jamii. Orodha Hakiki itatumika kwa kuratibu huduma zinazotolewa kwa makundi maalumu na kushirikishwa katika kuandaa program na miradi inayobuniwa na kutekelezwa.

Makundi haya maalum, yanatambuliwa kama wadau katika orodha hakiki, ikiwa ni pamoja na:

1. Washiriki /walengwa: Wanufaika au wanaoathiriwa na sera, programu au mradi
2. Watekelezaji: Wanaowajibika moja kwa moja na sera/kubuni programu/Mradi au utekelezaji
3. Wadau: Wale wanaosaidia utekelezaji wa sera na kubuni program na miradi au utekelezaji
4. Watoa maamuzi: Wale waliopo kwenye nafasi ya kutoa maamuzi ya Kisera/kubuni program na miradi na utekelezaji

Orodha Hakiki ya Ujumuishi wa Uwiano wa Kijinsia Ujumuhishaji Jamii (UKUJA) kwenye Sera, Mipango na Sharia za Huduma za Ustawi wa Jamii.

Usuli/Habari Maalum			
Jina la Mbini/Mwongozo:			
Mwaka (s):			
Aina ya Mwongozo (zungushia moja au Zaidi):	Programu/Mradi/Shughuli/Huduma inayotolewa		
	Nyinginezo: _____		
Jina la Taasisi/Asasi Husika katika Mbini/Mwongozo Husika:			
Sekta (zungushia moja au zaidi):	Afya, Maendeleo ya vijana , Elimu , Uwiano wa Kijinsia, Kukinga GBV na VAC , Maendeleo ya Uwezeshaji wa wanawake		
	Mengineyo: _____		
Tarehe ya Uhakiki:			
Wahakiki(s):	Jina	Cheo	Taasisi
			Mawasiliano (Barua pepe/Simu)
Wawakilishi wa Taasisi			

Kigezo	Maoni	Mapendekozo	Alama
	<i>Andika kumbukumbu kutoka kwenye mapitio na dodoso/kutoka “field” (kama inahusika)</i>	<i>Toa mapendekozo ya kuboresha mbinu kutokana na vigezo</i>	<i>Weka alama: “Ndyo” = 1, “Hapana” = 0, na “Kiasi” = 0.5</i>
	Kupanga na Kuandaa Mwongozo		
1.	Je? Kuna wawakilishi wa walengwa/Washiriki walihusishwa katika kupanga na kuandaa sera/mwongozo? (<i>Weka alama kwa kila kundi</i>)		
a)	Wanawake		
b)	Wanaume		
c)	Vijana		
d)	Wazee		
e)	Vijana barleghe wakike/wakiime?		
f)	Watu wenyewe ulemavu		
g)	WAVII/na magonjwa sugu		

Kigezo	Maoni	Mapendekazo	Alama
WWKMH			
a. Wengineno (Hali ya elimu na uchumi, Matumizi ya madawa ya kulevya na wahalifu)			
2. Je? Wataalam wa Jinsia na Ujumuishaji Jamii walishirkishwa katika kuandaa sera?			
3. Je? Istahi na dhana ya Jinsia na Ushirikishwaji Jamii yameingizwa kwenye mwongozo?			
II. Utangulizi na Muktadha wa Mwongozo			
4. Je, takwimu zilizotengwe kwa jinsi na jinsia zimetumika kueleza hali ya huduma za ustawi wa jamii katika Sekta?			
5. Je, uwiano wa kijinsia na Ujumuishaji Jamii (UKUJA) ulizingatiwa kama ubainishaji wa jamii kwa walengwa wa huduma za ustawi wa Jamii?			
6. Je, maelezo yanaonyesha <i>changamoto</i> <i>zao katika ifikidji wa huduma za kijamii</i> <i>kwa kuzingatia: (weka alama kwa kila</i> <i>kigezo)</i>			
a. Wanawake			
b. Wanaume			

Kigezo	Maoni	Mapendekizo	Alama
c. Vijana			
d. Wazee			
e. Vijana barehe wakike/wakiume?			
f. Watu wenye ulemavu			
g. WAVII/na magonjwa sugu			
h. WWWMH			
i. Wengineno (Hali ya elimu na uchumi, Matumizi ya madawa ya kulevya na wahalifu)			
III. Masuala Mahususi ya Ustawi wa Jamii na Malengo			
7. Haki za makundi yafuatayo zimelindwa <i>katika mwongozo? : (weka alama kwa kila kigezo)</i>			
a. Wanawake			
b. Wanaume			
c. Vijana			
d. Wazee			

Kigezo	Maoni	Mapendekезо	Alama
e. Vijana barehe wakike/wakiune?			
f. Watu wenye ulemavu			
g. WAVIU/na magonjwa sugu			
h. WWKMH			
i. Wengineno (Hali ya elimu na uchumi, Matumizi ya madawa ya kuleyya na wahalifu)			
8. Je, sera inapendekезо mpango au mkakati kuhakikisha huduma za ustawi wa jamii zinafikiwa kwa usawa katika yafuatayo:			
a. Kukubalika			
b. kumudu			
c. Upatikanaji			
d. Kustahili			
e. Kufikika kimazingira			
f. Kufikika kijographia			
g. Kutopendelea, kutokuhukumu na kutokubagua katika utoaji wa huduma			

Kigezo	Maoni	Mapendekезо	Alama
9. Je, Mwongozo unapendekеза mpango kazi kupunguza kukosekana kwa usawa na uwiano katika huduma za ustawi jamii?			
10. Je, mwongozo unapendekеза mikakati ya kupunguza kutengwa kwa makundi ya kijamii na kukosekana kwa usawa kwa makundi yote ya kijamii katika huduma za ustawi wa jamii?			
11. Je, sera inajumuisha mpango wa kushughulikia - kulinga na kuzuia ukatili wa kijinsia na ukatili dhidi ya watoto? Kama sehemu ya huduma za ustawi wa Jamii?			
12. Je, sera inajumuisha mpango wakushughulikia unyanyapaa na ubaguzi kama sehemu ya huduma za ustawi wajJamii?			
III. Uimarishaji wa Huduma za Ustawi wa Jamii.			
13. Je, mwongozo unajumuisha mikakati ya kuongeza ushiriki katika uongozi na kutoa maamui kwa makundi yafuatayo?	a) Wanawake b) Wanaume c) Vijana		

Kigezo	Maoni	Mapendekizo	Alama
d) Wazee			
e) Vijana baleghe wakike/wakiime?			
f) Watu wenye ulemavu			
g) WAVIU/na magonjwa sugu			
h) WWKMH			
i) Wengineno (Hali ya elimu na uchumi, matumizi ya madawa ya kulevya na wahafu)			
14. Je, mwongozo umejumuisha mikakati ya kufundisha Maafisa wa Ustawi na Maendeleo ya Jamii na watumishi wengine kuhusu viashiria vya kijinsia na ujumuishi jamii katika mbinu za utekelezaji?			
15. Je, fedha zilizotengwa kutekeleza mikakati ya shughuli za UKUJA ?			
IV. Ufutiliaji na Tathmini			
16. Je, kuna utaratibu wa ufuatiliaji ulioanzishwa kuhakikisha uwiano wa kijinsia na ujumuishi jamii unatekelezwa?			
17. Je, mwongozo unaelekeza kukusanya			

Kigezo	Maoni	Mapendekazo	Alama
takwimu zilizotengwa kwa Jinsi na jinsia kwa ajili ya tathmini na kufanya maamuzi?			
18. Je, mwongozo umaelekeza kukusanya viashirio kwaajili ya ufitiliji matokeo kwa kuzingatia (<i>weka alama kwa kila kigezo</i>)			
a. Wanawake			
b. Wanaume			
c. Vijana			
d. Wazee			
e. Vijana barehe wakike/wakiime?			
f. Watu wenye ulemavu			
g. WAVIU/na magonjwa sugu			
h. WWKMH			
19. Wengineno (Hali ya elimu na uchumi, matumizi ya madawa ya kulevyaa na wahalifu)			

ALAMA:

81 - 100%	Malengo yamefikiwa	Endeleza
61 - 80%	Inaridhisha	Boresha kufikia malengo
41 - 60%	Maendeloo, jithada ziongezwe	Nguvu zaidi zinahitajika
21 - 40%	Dhaifu	UKUJA unatakiwa kuingizwa kwenye huduma
0 - 20%	Hakuna takwimu	UKUJA unatakiwa kuingizwa kwenye huduma na kuweka kumbukumbu

Kiambatisho 4: Orodha Hakiki ya Kuingiza UKUJA katika Shughuli na Huduma

ORODHA HAKIKI YA KUINGIZA UKUJA KATIKA PROGRAMU, SHUGHULI NA UTOAJI WA HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

Namna gani UKUJA inaingizwa kwenye Orodha Hakiki? Orodha Hakiki inatumika kuelewa namna Taasisi/Shirika linaingiza UKUJA Katika nyaraka na miongozo muhimu ambayo imeandaliwa na Taasisi husika katika kusaidia utendaji wake. Miongozo na nyaraka zinaweza kuwa ni miongozo ya watumishi au miongozo ya kiufundi ambayo itasaidia kutoa mwelekeo wa namna ilivyojumusha UKUJA. Alama zilizoonyeshwa katika orodha hakiki ni kwa ajili ya kuratibu kiwango cha kuingiza UKUJA na kutumika kutoa mapendekezo na maboresho ya UKUJA. Ni muhimu kufanya mchakato wa ushiriki wa watoa huduma wa AZAKI za kijamii kuwezesha kujifunza na kuboresha Ujumuishi wa UKUJA.

Orodha Hakiki ya Ujumuishi wa UKUJA

Lengo	Tathmini kwa kiwango gani mbinu/miongozo ya Taasisi na Shirika (kama vile, programu, miradi, shughuli na huduma) inatoa majibu kwenye mapungufu ya UKUJA na mahitaji ya walengwa au/wanufaika
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Chagua mwongozo wa kutathmini na tafuta nyaraka husika (kama, nyaraka za kubuni au taarifa) 2. Fanya mapitio ya mwongozo kwa kutumia Orodha Hakiki Jumuishi ya UKUJA 3. Dodosa wadau husika na uwatembelee (kama ni muhimu) kwa ajili ya kufidia mapungufu kwenye ujuzi 4. Toa mrejesho wa matokeo kwa kuhusisha mapendekezo na wadau husika

Orodha Hakiki itatumiwa na wawakilishi waliofundishwa, wanaotambuliwa kama wahakiki kwenye orodha hii. Wahakiki wata jumuisha wawakilishi kutoka WMJJWMM, Idara ya Ustawi na Maendeleo ya Jamii, TAMISEMI na Wadau wengine wanaotoa huduma za ustawi wa jamii. Orodha Hakiki itatumika kwa kuratibu huduma zinazotolewa kwa makundi maalumu ikiwahusisha katika kuandaa programu na miradi inayobuniwa na kutekelezwa.

Makundi haya maalum, yanatambuliwa kama **Wadau** katika orodha hakiki, ikiwa ni pamoja na

1. Washiriki /walengwa: Wanufaika au wanaoathiriwa na sera, program au mradi
2. Watekelezaji: Wanaowajibika moja kwa moja na sera/kubuni programu/Mradi au utekelezaji
3. Wadau: Wale wanaosaidia utekelezaji wa Sera na kubuni program na miradi au utekelezaji
4. Watoa maamuzi: Wale waliopo kwenye nafasi ya kutoa maamuzi ya Kisera/kubuni program na miradi na utekelezaji

Orodha Hakiki ya Kuingiza UKUJA katika Program na Shughuli za Ustawi wa Jamii

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
	<i>Andika kumbukumbu kuto_{ka} kweny^e mapit^{io} na dodos^o/kuto_{ka} “field” (kama mahusika)</i>	<i>To a mapendekezo ya kuboresha mbini kutokana na vigezo.</i>	<i>Weka alama: “Ndiyo” = 1, “Hapana” = 0, na “Kiasi” = 0.5</i>
I. Utayarishaji wa Mwongozo			
1. Je, walengwa walishirikishwa katika maandalizi ya kutengeneza andiko mwongozo (Aproach) kwa njia ya kusikiliza, majadiliano, au katika kupanga?			
2. <i>Kama ndio: kuliwa na usawa katika uwakilishi wa wanawake/wasichana na wanau^{me}/wavulana?</i>			
3. Njia/Mbinu iliyotumika ilijumuisha matokea ya tathmini ya Uwiano wa Kijinsia na Ushirikishwaji Jamii (UKUJA) [mahususi kwa miradi mingine iliyoanyakira na kukamilika au shughuli]?			
4. Njia/Mbinu zilizotumika (Katika hatua za utekelezaji) zilijumuisha mikakati mingine kwa ajili ya kuleta majibu yanayo husiana na kulkosekana kwa uwiano wa kijinsia au kuhusiana na kukosekana kwa ushirikishwaji jamii? (Wela alama kwa kila kigezo)			
a) Sheria, sera, miongozo na utekelezaji wa kitaasisi			

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
b) Tamaduni, mila na desturi			
a) Majukumu, wajibu na matumizi ya muda			
b) Kufikia na kumiliki rasilimali			
c) Mifumo ya utawala na maamuzi			
5. Njia/Mbinu zilitotumika zimetenga fedha na rasilimali kwa ajili ya Mikakati na kazi za UKUJA? (Bajeti inayotoa majibu UKUJA?)			
6. II.Utekelezaji			
7. Je, kuna uwiano katika uwakilishi wa wanufaika waliohusishwa kwa kuzingaia: (<i>Weka alama kwa kila kigezo</i>)			
a) Wanawake			
b) wanaume			
c) Vijana			
d) Wazee			
e) Vijana barehe wa kike na wakiime			
f) Watu wenye VVU/Magonjwa ya kudumu			
g) Watu wenye VVU/Magonjwa ya kudumu			

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
h) WWKMH			
i) Wengineo (hali za elimu/Ujumi/watumiaji madawa ya kulevy na wahalifu)			
8. Je, mbinu ili yotumika inatekeleza mikakati ya kuhamasisha usawa katika kutumia huduma za kijamii kwa kuzingatia; (<i>weka alama kwa kila kigezo</i>)			
a) Wanawake			
b) wanaume			
c) Vijana			
d) Wazee			
e) Vijana barehe wa kike na wakiume			
f) Watu wenye VVU/Magonjwa ya kudumu			
g) Watu wenye VVU/Magonjwa ya kudumu			
h) WWKMH			
i) Wengineo (hali za elimu/Ujumi/watumiaji madawa ya kulevy na wahalifu			
9. Je, mbinu/ inatekeleza mikakati ya			

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
kukinga/kuzuia kuendeleza haki za;			
a) Wanawake			
b) wanaume			
c) Vijana			
d) Wazee			
e) Vijana baleghe wa kike na wakiume			
f) Watu wenye ulemavu			
g) Watu wenye VVU/Magonjwa ya kudumu			
h) WWKMH			
i) Wengino (hali za elimu/Ujumi/watumiaji madawa ya kuleyya na wahalifu)			
10. Je, shuguli za uhamasishaji zinatumia mikakati iliyobuniwa kuwafikia kwa usawa?			
a) Wanawake			
b) Wanaume			
c) Vijana			
d) Wazee			

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
e) Vijana baleghe wa kike na wakiume			
f) Watu wenye ulemavu			
g) Watu wenye VVU/magonjwa ya kudumu			
h) WWKMH			
i) Wengineo (hali za elimu/Ujumi/watumiaji madawa ya kulevya na wahalifu			
11. Je, njia/mbinu zinajumuisha njia za kupunguza madhara yaliyobuniwa kukinga na kupunguza madhara ya ukatili (pamoja na GBV/VAC) na udhalirishaji?			
III. Ufutililaji			
12. Je, mbinu inayohusika katika ukusanyaji na matumizi ya takwimu zinatenga takwimu za jinsi na jinsia katika kufutililia na kufanya maamuzi?			
13. Je, mbinu inahusisha viashiria vya UKUIA katika mpango wa Ufutililaji na Tathmini (M&E)?			
14. Je, Mbinu inavintenda kazi vya kukusanya taarifa kwa huduma zilizotolewa kufutililia matokeo kwa kuzingatia: (<i>Weka alama kwa kila kigezo</i>)			
a) Wanawake			

Kigezo	Maoni	Mapendekezo	Alama
b) Wanaume			
c) Vijana			
d) Wazee			
e) Vijana baleghe wa kike na wa kiume			
f) Watu wenye ulemavu			
g) Watu wenye VVU/magonjwa ya kudumu			
h) WWKMH			
i) Wengineo (hali za elimu/Ujumi/watumaji maddawa ya kulevyya na wahafu)			
15. Je kuna utaratibu wa kufuatilia rasilimali au faida kuwafikia wanufaika kwa uwiano?			
16. Je, Mbinu inaweka kumbukumbu za mwetenendo bora (best practice) au mambo ya kujifunza kuhusiana na UKUIA ili kutumiwa kwenye kazi za baadae?			
JUMLA			

ALAMMA:

81 - 100%	Malengo yamefikiwa	Endeleza
61 - 80%	Inaridhisha	Boresha kufikia malengo
41 – 60%	Maendeldeo, jithiada ziongezwe	Nguvu zaidi zinahitajika
21 – 40%	Dhaifu	UKUJA unatakiwa kuingizwa kwenye huduma
0 - 20%	Hakuna takwimu	UKUJA unatakiwa kuingizwa kwenye huduma na kuweka kumbukumbu

Kiambatisho 5: Jarida la THUBUTU

Jarida la THUBUTU Sehemu A - Mpangilio wa Jarida (Mpango Kazi)

Jarida la (THUBUTU) iDARE

Kiongozi wa Kikundi: _____

Majina ya Washiriki wa Timu ya THUBUTU

Tarehe ya Kuanza ya Kutumia Jarida: _____ Tarehe ya Mwisho: _____

Sehemu ya Kwanza		Kiashirio cha 1		Kiashirio cha 2:
Lengo		Kigawe:		Kigawe:
Maelezo ya Walengwa		Kigawo:		Kiwawo:
Kiashirio <i>Maelezo ya Kiashiria - Jumuisha kigawe na kigawo ikiwa inawezekana</i>		<i>Vikwazo vya Ukuja vinayowenza kuathili malengo (kutoka kwenye mti wa matatizo)</i>		

Sehemu ya B: **Fomu ya Kujaza Mikakati:** Tafadhali otodhesha hapa chini mikakati ambayo timu imetekeleza ili kufikia lengo. Andika mikakati yote, iwe ilifanikiwa au hapana. Pi a kumbuka ilipoanza na iliposha (pale inapofaa) kukuwezesha kujifunza zaidi juu ya mikakati iliyotekelzeza.

Kwenye nafasi hapa chini, orodhesha mikakati yote unayopanga kutekeleza kushughulikia lengo. Tumia sentensi 1-2 kuelezea <u>suluhisho</u> kwa ufupi. Onyesha ni nani anawajibika kupima suluhisho na kufuatilia matokeo.	Tarehe ya kuanza: Siku / Mwezi / Mwaka	Tarehe ya mwisho Siku / Mwezi / Mwaka	Tarehe ya mwisho Siku / Mwezi / Mwaka	Zinafanya kazi? (Ndio/hapana) Je, kuliwa na uboreshaji wowote ulionekana na kuandikwa?	Maoni: <ul style="list-style-type: none"> Andika hapa sababu zozote zinazoweza kusababisha suluhisho lisafulu au lisifanikiwe; Onyesha mikakati yote kwa kuzingatia ukubwa wa kiashiria ulioambattana na suluhisho hili. Onyesha ikiwa matokeo ya mkakati ni endelevu au ni ya mara moja
1. Mtu anayewajibika.					
2. Mtu anayewajibika:					
3. Mtu anayewajibika:					
4. Mtu anayewajibika:					
5. Mtu anayewajibika:					
6. Mtu anayewajibika:					

Kiambatisho 6: Majina – Waliochangia Maandalizi ya Mwongozo

Watu wafuatao wanastahili kutajwa kwa mchango wao katika kutengeneza mwongozo huu wa Kuingiza na Kujumuisha UKUJA katika huduma za Ustawi wa Jamii.

SNA	JINA	JINSI	TAASISI
1	Baraka Makona	M	WMJJWM
2	Anna Mgelwa	F	WMJJWM
3	Hadija Kissा	F	WMJJWM
4	Averino Chaula	M	WMJJWM
5	Dr. Neema Obwana	F	WMJJWM
6	Dennis Morses	M	WMJJWM
7	Josephine M Mbiro	F	WMJJWM
8	Maria W Mwakanyamale	F	WMJJWM
9	Claire Kibanga	F	WMJJWM
10	Joseph Charles Mwita	M	WMJJWM
11	Jacklina Kanyamwenge	F	WMJJWM
12	Flora m Sumari	F	WMJJWM
13	Stellah Kihombo	F	WMJJWM
14	Subisya Kabuje	F	OR-TAMISEMI
15	Neema Kweka	F	OR-TAMISEMI
16	Thomas Zakayo	M	Wizara ya Afya
17	Mohamed Mwinyi	M	BAKITA
18	Allen Kwize Mushatsi	M	BAKITA
19	Dr. Asheri Barankena	M	PACT
20	Flora Nyagawa	F	PACT
21	Aidani Tarimo	M	PACT
22	Dr. Stella Mwita Kassindi	F	WI-HER
23	Beatrice Sendegeya	F	WI-HER
24	Dr. Ramadhani Ally	M	WI-HER
25	Ua Kassim	F	WI-HER
26	Dr. Yohana Mkilamweni	M	FHQIS
27	Michael Machera	M	PASADA
28	Jackline Mkemangwa	F	PASADA
29	Irene Mauya	F	FHI360
30	Leah Sanga	F	CEELS SBA
31	Tumaini Ngoloke	M	TCSO
32	Chrispin Mlekwa	M	ADP Mbozi
33	Martin Chuwa	M	RAS, Iringa

34	Petro Mbwanji	M	RAS, Kigoma
35	Jesca Kagunila	F	RAS, Morogoro
36	Josephine Mwaipopo	F	RAS, Dodoma
37	Aika Temu	F	RAS, Mbeya
38	Godfrey Mapunda	M	RAS, Rukwa
39	Kiame J Kiame	M	RAS, Katavi
40	Nyamara Elisha	M	RAS, Dar es Salaam
41	Lydia Mafole	F	RAS, Pwani
42	Lucy A Byabato	F	RAS, Dodoma
43	Johari Mlela	F	RAS, Tabora
44	Fransisca Makoye	F	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam
45	Agnes Buraganya	F	Halmashauri ya Manispaa ya Mpanda
46	Herry Sanga	M	Halmashauri ya Manispaa ya Sumbawanga
47	Sturda Mselu	F	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam
48	Zainabu M Masilamba	F	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam
49	Anna Wandwi	F	Halmashauri ya Mji wa Tunduma
50	Faustina Kayombo	F	Halmashauri ya Mji wa Kibaha
51	Tabitha S Swilla	F	Halmashauri ya Wilaya ya Ileje
52	Alinatha Kisiwa	F	Halmashauri ya Wilaya ya Mbozi
53	Elias Masangora	M	Halmashauri ya Wilaya ya Sumbawanga
54	Emmanuel Mwashambwa	M	Halmashauri ya Wilaya ya Rungwe
55	Ikupa Omega	M	Halmashauri ya Wilaya ya Momba
56	Imani D Mbelembe	M	Halmashauri ya Wilaya ya Busokelo
57	Magdalena Sangoma	F	Halmashauri ya Wilaya ya Mbeya
58	Marco Thomas	M	Halmashauri ya Wilaya ya Songwe
59	Michael J Kidagho	M	Halmashauri ya Wilaya ya Kyela
60	Shukuru Mgao	F	Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze
61	Victoria Mlay	F	Halmashauri ya Wilaya ya Mbalali
62	Constantino A Rahhi	M	Halmashauri ya Wilaya ya Monduli
63	Kibbah M Anyandwile	M	Halmashauri ya Wilaya ya Muheza
64	Kingmoto Massa	M	Halmashauri ya Wilaya ya Mkuranga
65	Daniel D Kasikiwe	M	Hospitali ya Mount Meru
66	Lutness Mbisa	F	Halmashauri ya Wilaya ya Chunya
67	Agnes s Mwita	F	Hospitali Uhuru Dodoma
68	Suzan B. Mdesa	F	Halmashauri ya Jini la Dar es Salaam
69	Nagunica Nkendyanoni	F	Halmashauri ya Jiji la Mbeya
70	Getruda J Nyagabona	F	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam
71	Christian Mwaisoloka	F	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam

Kiambatisho 7: Orodha Rejea

- Ministry of Health and Social Welfare, Tanzania (2017): Gender-Based Violence and Violence Against Children, CBET Curriculum for health care providers and social welfare officers
- Ministry of Health and Social Welfare, Tanzania (2018): National Adolescent Health and Development strategy of 2018-2022
- Ministry of Health and Social Welfare, Tanzania (2012): National Costed Plan of Action for Most Vulnerable Children 2013 -2017
- Ministry of Health and Social Welfare, Tanzania (2008): The Health Sector HIV and AIDS Strategic Plan II 2008 – 2012, Tanzania
- URT. (2019): National Multisectoral Strategic Framework for HIV and AIDS 2018/19 to 2022/23
- URT. (2018): National Plan of Action to End Violence Against Women and Children in Tanzania 2017/8-2021/2
- URT. (2016): National Bureau of Statistics, Tanzania Demographic and Health Survey and Malaria Indicator Survey 2015-2016.
- URT. (2016): Tanzania HIV Impact Survey, A population-based HIV Impact Assessment (THIS 2016-2017)
- Koontz, H., and Weihrich, H. (1998): *Essential of Management*. 5th edition, New Delhi; Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited
- Hall, J. et al. 1988. Meta-analysis of correlates of provider behavior in medical encounters. *Medical Care* 26 (7):657-75. Ong, L.M. et al. 1995. Doctor-patient communication: A review of the literature. *Social Science and Medicine* 40 (7):903–18.). Unit 2: Session 4
- ILO. (2009) Factsheet: Inclusion of People with Disabilities in the United Republic of Tanzania
- Japan International Cooperation Agency (2016), Country Gender Profile, Tanzania Final Report
- Guzzo, R. A., & Dickson, M. W. (1996). Teams in organizations: Recent research on performance and effectiveness. *Annual Review of Psychology*, 47, 307-338
- Xyrichis A, Ream E (2008) Teamwork: a concept analysis. *Journal of Advanced Nursing* 61(2): 232-241
- Kohn L, Corrigan J, Donaldson M (eds) (2000) To Err Is Human: Building a Safer Health System. Washington: National Academy Press
- Tuckman, B. W. (1965). Developmental sequence in small groups. *Psychological Bulletin*, 63, 384-399.
- Rashaad Masoud et al., A modern paradigm for improving healthcare quality CIVICUS. (n.d.). *Guidelines for gender mainstreaming in project stages (Identification, Design, Implementation, Evaluation / Monitoring)*. <https://civicus.org/documents/toolkits/guidelines%20for%20gender%20mainstreaming%20in%20project%20stages.pdf>

- Climate Resilient Infrastructure Development Facility (CRIDF). (2019). *GESI Toolkit for Project Preparation (Draft 3)*. <https://cridf.net/RC/wp-content/uploads/2019/08/CRIDF-GESI-Toolkit-April-20191.pdf>
- UNICEF. (2019): Regular Resources Report, Achieving the Greatest Impact for Children
<https://www.unicef.org/media/71446/file/Regular-resources-2019-report.pdf>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2013). *Gender Mainstreaming made easy: Handbook for Programme Staff*.
https://www.undp.org/content/dam/somalia/docs/Project_Documents/Womens_Empowerment/Gender%20M ainstreaming%20Made%20Easy_Handbook%20for%20Programme%20Staff1.pdf
- USAID. (2017). *ADS Chapter 205: Integrating gender equality and female empowerment in USAID's Program Cycle*. <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/205.pdf>
- Vanuatu Ministry of Justice and Community Services. (n.d.). *Gender and Protection Checklist: Health and Nutrition*. https://ndmo.gov.vu/images/download/gender-protection-cluster-general-info/GeSI-Checklist---Health-and-Nutrition_branded.pdf

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ACHIEVE
ADOLESCENTS AND CHILDREN
HIV INCIDENCE REDUCTION
EMPOWERMENT & VIRUS ELIMINATION